એ પછી થોડા અરસામાજ બિલ્હણની ખ્યાતિ ચોરની પેઠે રાજકુમારી શશિકલા સાથે લગ્ન કરવાથી ચૌરકવિ તરિકે ફેલાઇ હશે અને એથીજ પેલા સસ્કૃત ભાષાના પાઠાન્તરો વાળા શ્લોક—

यस्याश्चौरश्चिकुरनिकुरे कर्णपूरो मयुरो।

મા એને એના પોતાના નામથી નહિ પણ ચોર કવિ તરિકે વર્ણવે છે અને એની પચાશિકા બિલ્હણ પચ્ચાશિકા કરતા ચૌરપચ્ચાશિકાના નામે વધુ ખ્યાત છે

પરિંત બિલ્હણનો એ પ્રેમપ્રસગ મહારાજ સિદ્ધરાજ જયસિંહના પિતા કરણદેવના સમયમા ગુજરાતમાજ ઉપસ્થિત્ થયો હોઈ એના આ પ્રેમ કાવ્યથી ગુજરાતીઓજ પહેલા મોહા હોય એમ લાગે છે મ્હને મળેલી ખબર મુજબ પચ્ચાશિકાનો પહેલો અનુવાદ, ભ્રષ્ટ સસ્કૃત અને જૂની ગુજરાતીમા થયેલો છે અને તે સોળમીસદીના અતમા.

જૈન શ્વેતામ્બર કોન્ફરન્સ તરફથી છપાયલી જૈન રાસમાળા નામની રાસોની યાદીમા એની જૂની ગુજરાતીના ભાષાતરકારનુ નામ 'સારગ' આપ્યું છે

'જ્ઞાનાચાર્ય' નામે શ્રી જૈન સાધુએ એનો ભ્રષ્ટ સસ્કૃતમા અનુવાદ કર્યો છે અને જૂની ગુજરાતીમા તેમણે પોતેજ ભાષાન્તર કર્યું છે અને બિલ્હણના જીવનની હકીકત રૂપે 'શશિકલા વિરહપ્રલાપ કાવ્ય' ભ્રષ્ટ સસ્કૃતમા રચીને તેનો ગુર્જર અનુવાદ કર્યો છે

જૂની ગુજરાતીમા રચાયલા એ કાવ્યોની કેટલીક કડિઓ અવતરણ તરિકે 'શશિકલા' મા આપી છે

પછી એની ખ્યાતિ સારાયે હિંદમા ફેલાઈ અને સને ૧૬૭૭ ના અરસામા ગૌરીપુરના ઋગ્વેદી બ્રાહ્મણ વિઠ્ઠલ કવિએ એનો મરાઠીમા અનુવાદ કર્યો. વિઠ્ઠલ કવિના અનુવાદની શ્લોક સખ્યા ૧૧૬ છે અને પુષ્કળ સસ્કૃત શબ્દો અને સમાસોનો તેમા છૂટથી ઉપયોગ કર્યો છે એની પહેલી કડિ આમ છે

अद्यापि ते कनकचपकदाम गौरी
उत्फुल्लपद्मनयना तनु रोमहारी !
सुप्तोत्थिता च शयनी मदविह्वलांगी
विद्या जशी गति तशी स्मरतो प्रसगी ॥

એ ભાષાના સાહિત્ય રસિક એક મિત્ર પાસે તપાસ કરાવી હતી

પણ એ તેમજ બીજો કોઇ અનુવાદ હાલ ઉપલબ્ધ નથી એમ એમનું કહેવું છે.

એનો હિંદી ગદ્ય અનુવાદ સલેમાબાદના રામભદ્ર નામના ગૃહસ્થે કર્યો છે અને તેની સાલ વિગેરે કાંઈ માહિતી નથી. ભાષાંતર પુરૂ કરીને એમણે નીચેનો શ્લોક ટાંક્યો છે.

अद्यापिहृद्याप्यनवद्यपद्या अविद्यवैद्यानसविद्यवैद्या ।

तद्ध्यटीकानृगिरर्थवेद्या श्रीरामभद्रारव्याविनिर्मिताद्या ॥

સર ઍડવીન આર્નોલ્ડ લખે છે કે ચૌરપંચાશિકાની એક પ્રત બ્હાઇટ હૉલમાં 'ઍાનરેબલ ઈસ્ટ ઇંડિઆ કંપની'ની લાયબ્રેરીમાં ઇ. સ. ૧૭૯૮ માં લારેન નામના વિદ્વાનને હાથ ચઢી. તેણે પોતાની ટીકા સાથે તે પીટર નામના ગૃહસ્થને આપી અને તેણે તે દેવનાગરી ટાઈપમાં લૅટિન ભાષાંતર સહિત પ્રકટ કરી એટલે એની કીર્તિ પૂર્વના પ્રદેશોમાં ઓગણીસમી સદીની શરૂઆતમાં પ્રસરી.

એ પછી સને ૧૮૯૬ મા સર ઍડવીન આર્નોલ્ડ જે ભગવાન બુદ્ધના જીવન પ્રસંગના 'લાઈટ ઑફ એશિયા' નામના કાવ્યના રચયિતા તરીકે પ્રખ્યાત છે તેમણે એનું અંગ્રેજી ભાષાંતર કવિતામાં કરીને એમના પોતાના હસ્તાક્ષરોમાં બહુ સુંદર રીતે પ્રકટ કર્યું.

મૂળ કાવ્યની જેટલી ખ્યાતિ હતી તેટલી 'શશિકલા'ની ખ્યાતિ ન હોવાથી એના પ્રસંગથી ઘણા અજાણ છે. સર આર્નોલ્ડે પણ એમના એ પુસ્તકમાં કવિનો જીવન પ્રસંગ આ રીતે વર્ણવ્યો છે.

'એની કથા એમ છે કે કાંચીપુરના મહારાજા સુંદાવાના દરબારમાંનો ચૌર નામનો યુવાન અને વિદ્વાન બ્રાહ્મણ મહારાજાની લાવણ્યવતી વિદ્યા નામની રાજકુમારી સાથે પ્રેમમાં પડ્યો. જ્યારે એ સમ્બન્ધની મહારાજાને ખબર પડી ત્યારે તેમણે ચૌરને દેહાતની સજા ફરમાવી અને કારાગૃહમાં પૂર્યો. કારાવાસમાજ તેણે એની પ્રિયતમાની મીઠી યાદ અને પ્રશંસા ગાતા આ પચ્ચાસ શ્લોક રચવામા એણે એનો સમય વિતાવ્યો. × × કથાનો અંત એમ આવે છે કે એના આ કાવ્યથી પ્રસન્ન થઈને મહારાજાએ એનો ગુન્હો માફ કર્યો'

એટલે સર આર્નોલ્ડને શશિકલાના પ્રસંગની માહિતીજ નહતી. તે હોતતો આ રીતે તેમણે લખ્યુ નહોત. એ ઉપરાંત એમને મળેલી પ્રતમાં ઘણી અશુદ્ધિઓ હોવાથી એમણે ભાષાંતર પણ બહુ છૂટથી કર્યું છે. એ ભાષાંતર આ પુસ્તકમા આપેલું છે.

એની અકેકી નકલના પચ્ચીસ રૂપીઆ આપવા છતાંય તે મળતી નહતી તેમજ જે. એન. પીટીટ ઇન્સ્ટીટયુટ, વડોદરાની સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી તથા અમદાવાદ ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાઇટીમાં તપાસ કરવા છતાંય તે ન મળી શકી. છેવટે એક નકલ મેસર્સ લારાપોરવાળાએ મોંઘી કિંમતે મેળવી આપી.

બિલ્હણ વિષે રા. ચિમનલાલ ડાહ્યાભાઇ દલાલ એમ. એ. એમણે ઈ. સ. ૧૯૧૫ ના ગુજરાતીના દિવાળીના ખાસ અંકમાં લખ્યું છે અને તેમણે પોતાની શોધખોળ તથા એ વિષે મેળવેલી માહિતીનો સારો પરિચય કરાવ્યો છે.

જૂનાં પુસ્તકોને આપણે ત્યાં ઉધાઈ ખાતાં રાખી મૂકવામાં આવે છે અથવા તો કોઇ કોઇ વખત પ્રદર્શનોમાં દર્શન કરવા ખાતર મુકવામાં આવે છે પણ એની શોધખોળ કરીને છપાવવાના પ્રયત્ન નથી થતા એ ઘણું શોચનીય છે. હજુ સુધી 'શશિકલા વિરહ પ્રલાપ' તથા 'બિલ્હણ પંચાશિકા ચોપઇ' નથી છપાયાં એનું પણ એજ કારણ છે અને એને લીધેજ ગુર્જર સાહિત્ય રસિકો એના નામથી પણ પરિચિત નથી.

આખીએ પચ્ચાશિકા એક શિઘ્ર કાવ્ય હોઇ તેના કર્તાના કાવ્ય અને અલંકાર શાસ્ત્રના નૈપુણ્યની પ્રતીતિ કરાવે છે તથા તેનો ઉત્કટ સ્વકીયા સ્નેહ સુંદર રીતે દર્શાવે છે. મહાકવિ કાલિદાસના મેઘદૂતની જેમ પચ્ચાશિકાને પણ જતે દહાડે મહા કાવ્યની છાપ મળે તો નવાઈ નથી બાકી એ એક સરસ ખણ્ડ કાવ્ય છે અને એના લખનારને મહાકવિઓની પંક્તિમાં એણે બેસાડયો છે. પેલા પ્રખ્યાત શ્લોકમાં એના રચનારને એણે સુયોગ્ય સ્થાન અપાવેલુ જોઇ આનંદ થાય એ સ્વાભાવિક છે.

દેશ દેશાંતરમાં અમર કીર્તિ વરનાર આ સુંદર કાવ્યને એના જન્મ સ્થાનમાંજ યોગ્ય ન્યાય ન અપાય એ પણ વિધિની ગહનગતિ જ ગણી શકાય ને! યથા શક્તિ કરાવેલો એનો આ અનુવાદ ગુર્જર સાહિત્ય રસિકોનાં હૃદયને આલ્હાદિત કરશે તો મ્હારો શ્રમ સાર્થક થશે.

મ્હારા હિંદી મિત્ર રા. ટેકચંદજીનો આ કાવ્ય પ્રત્યે રૂચિ ઉત્પન્ન કરાવવા માટે તથા ડૉ. કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવનો પ્રોત્સાહન આપી ઉપયોગી વિગતો પુરી પાડવા માટે આભાર માનું છું.

૧૫ જૂલાઈ ૧૯૨૬ }
મલાડ } નાગરદાસ ઈ. પટેલ

નાગરદાસ ઇ પટેલ

તંત્રી ચારણી વ્યવસ્થાપક આનંદભુવનના બીજા પુસ્તકો

*શિશુસદ્બોધ	બાલોપયોગી કાવ્ય	૦—૨—૦
*દેશ કીર્તન	દેશાભિમાનના કાવ્યો	૦—૨—૦
*નવવલ્લરી	અલંકાર શાસ્ત્ર	૨—૮—૦
સફેદ ઠગ	નવલકથા	૪—૮—૦
વિનોદાનું વિલ	હાસ્યજનક લેખ	૦—૨—૦
શશિકલા	પ્રેમ કથા ને કાવ્ય	૨—૦—૦
અમારી વાર્તાઓ	બાલ વાર્તાઓ	૦—૮—૦
અમારી બીજી વાર્તાઓ	,,	૦—૮—૦

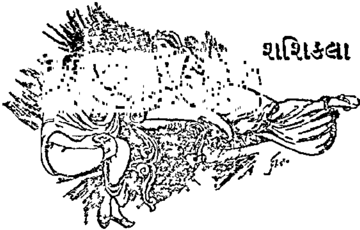
થોડા વખતમા પ્રકટ થશે

અમારી ત્રીજી વાર્તાઓ પુષ્કળ ચિત્રો સાથે બાલવાર્તાઓનો નવો સંગ્રહ	૦—૧૨—૦
જયન્ત છુપી પોલીસના અજબ પરાક્રમોની ટુંકી વાર્તાઓનો સંગ્રહ	૩—૦—૦
આણશંકર ૫ ડિટેક્ટિવના પરાક્રમો પંડિતજીના વખણાઈ ચૂકેલા પરાક્રમોની હાસ્યરસિક પોથી	૨—૦—૦

*આ નિશાનીવાળા પુસ્તકો શીલકમા નથી

વર્ધમાન ઍન્ડ મન્સ પાયધુની મુંબાઇ નં. ૩

ધી સર્વપ્રકાશ પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં મુગટલાલ ત્રીકમલાલે છાપી
કે પાનીકોરનાકે પીરમશા રોડ—અમદાવાદ

શશિકલા

निरर्थकं जन्मगतं नलिन्यां ।
यदा न दृष्टं तुहिनांशु बिंबम् ॥

'શશિકલા, આ રીતે અભ્યાસમા ક્ષતિ ન ચાલે

'મ્હારી દૃષ્ટિબિન્દુયે એમા મ્હને આપના જેટલુ સૌન્દર્ય અને રસિક્તા નથી જણાતાં—'

'ખરેખર !

निरर्थक जन्मगतं नालिन्यां ।

यदा न दृष्टं तुहिनांशु बिंबम् ॥*

અંધ તે અંધજ ! નૈષધના બધાયે શ્લોક કરતા આ શ્લોકનાં ઞમાધુર્ય—'

'પંડિતજી, આ નિરર્થક આક્ષેપનું કાંઇ કારણ ? અંધ કોને કહો છે ?'

'જે અંધ હોય તેનેજ—'

'કોણ કહે છે કે હું અંધ છું ?' રાજકુમારી રાડ પાડી ઉઠી.

× × × × × ×

મહારાજાધિરાજ વૈરિસિંહની શશિકલા એકની એક પુત્રી હતી. એ વિદ્યાનુરાગી નૃપતિએ તેને વિદ્યાનું યથેચ્છ અમૃતપાન કરાવવાનું નિશ્ચિત કર્યું હતુ

શશિકલા અપ્રતિમ સૌંદર્યશાળી હતી તેના સૌંદર્યનાં વર્ણન કરતા શેષ પણ થાકે જેવું એનું સૌન્દર્ય તેવીજ એની રસ રસિકતા અને સરસ્વતી સેવા.

વ્યાકરણ, કાવ્ય, સંગીત વિગેરેમાં તેણે નૈપૂણ્ય પ્રાપ્ત કર્યું હતું પંડિતજી તેને ભણાવતા હતા અને બેઉ વચ્ચે રેશમને

'બીજું કોણ કહે? હું કહું છું-પ્રધાનજી કહે છે-રાજાધિરાજ કહે છે—'

'દુનીયામાં એના જેવી બીજી મુર્ખતા ભાગ્યેજ હશે કે બે આંખે દેખનારને અંધ કહેવામાં આવે! પણ કદાચ પંડિતજી, કુષ્ટ રોગથી આપને બુદ્ધિ વિભ્રમ થયો સંભવે છે.'

'શું? કુષ્ટરોગ?'

'જી હા.'

'મ્હને કુષ્ટરોગ છેજ નહિ.'

'પણ મ્હને કહેવામાં આવ્યું હતું કે આપને—'

'તદ્દન ખોટી વાત!'

'હું અંધ નથી પણ દેખી શકું છું.'

'અને મ્હને કુષ્ટરોગ છેજ નહિ.'

'ખરેજ! આપણને એકબીજા માટે ઉંધુજ ભરાવ્યું લાગે છે! અને વળી પાછી આ જવનિકા!'

'બુદ્ધિ ચાતુર્યની આ તે શી વિલક્ષણતા! શશિકલા! એ જવનિકાનુ વિસર્જન આપણી શંકાનું છેદન કરશે.'

તરતજ બન્નેની વચ્ચેનો પડદો ખસેડવામાં આવ્યો.

અબલિ બંભ અવલોઈ વલી અન્યોઅન્ય રહ્યાં મન મલી,
નયણે નયણ ન ખંચઈ ઘડી દષ્ટિ ન ચૂકઈ એક આપડી.
થંભ તણી પરિથંભ્યા દોઈ જાણે ભીંતિ લિખ્યાં ચિત્રસોઈ,
તવ તરૂણી કંદર્પિ આગુલી લાગુ લરછ મરછ લજ્જા ટલી.

પ્રૌઢ પ્રતાપી મદનરાજ સમા જુવાનજોધ પંડિતરાજ બિલ્હણ ને જોઇ શશિકલાના અંતરમાં અવનવાં આંદોલન ઉભરાયાં.

સૌંદર્યની જીવંત પ્રતિમા સમી ચંદ્રલેખા જેવી શશિકલાને જોઇ પંડિતજીના પ્રાણના પ્રાણમાં કંઇક-અકથ્ય ભાવ સ્ફૂર્યા.

આવુ સૌંદર્ય બેઉએ ક્યાંય જોયું નહતું! સારાયે પાંચાલમાં આવો સૌન્દર્ય પૂર્ણ પુરૂષ શશિકલાયે ભાળ્યોયે નહતો સ્વપ્નામા પણ તેણે પુરૂષ સૌંદર્યની આટલી મોહકતા નિરખી ન હતી

પંડિતપ્રવર બિલ્હણે દેશેદેશ ફર્યા છતા શશિકલાના જેવુ સૌંદર્ય ક્યાંયે જોયુ નહતું

સૌંદર્ય અને વિદ્યાનુરાગ સુવર્ણ અને સુગંધ એ સર્વેનો સુંદર યોગ વીધિએ ઘડયો હતો

'પંડિતજી, આપણને આવી રીતે ઉંધુ સમજાવવામા શાથી આવ્યુ હશે?'

'રાજનીતિ પટુતાનું આ સુંદર દર્ષ્ટાંત છે શશિકલા! આપણી યૌવન દશાનો વિચાર કરીને બુદ્ધિપૂર્વક આ યોજના કરાઇ લાગે છે!'

'પણ બુદ્ધિ અને ચાતુર્યનો આ પ્રયોગ ખોટી રીતે થયો નથી લાગતો?'

'યૌવનને ત્હમે નથી ઓળખતાં રાજકુમારી! એ દુનીયાના ડાહ્યાઓ એને ઓળખવાનો દાવો કરે છે અને આવી આવી વિટંબનાઓ સજ્જનોના સન્માર્ગમાં સદાએ નાખે છે!'

'શુ યૌવન એટલું ખરાબ છે?'

'નહિજ પણ એના ઉપર કાઇક બધાની કુદષ્ટિ બેઠી લાગે છે, નહિતર એને આટલુ નિંદ્ય ન ગણત! જીંદગીમાથી યૌવન કાઢી નાખો અને પછીના સંસારની કલ્પના કરો રાજકુમારી! કેવુ નીરસ એ લાગશે? બાલ્યકાળ આનંદ અને કલ્પનાના અવનવા તરંગોનો રંગીરસ્યા રેખતી અને જીવનની આયમતી કલાની યૌવનનો ભાસ્કર મધ્યાહ્ને પ્રકાશનો નહોત તો સંસારની નવપલ્લવતાના નામનિશાને નહોત ને સર્વ સ્થળે શુષ્ક વેરાન લાગત!'

ખરીવાત છે! યૌવન અને સુંદરી બન્નેને એ દુનીયાના ડાહ્યા અવનતિનાં દ્વાર ગણે છે! એ બે દુનીયામાં ન હોયતો સંસા

રની સુકુમારતા ને અસ્તિત્વની સંભાવનાજ ન રહે! યૌવન વિહોણી જીંદગી અને સુંદરી વિનાના સંસારની કલ્પના કેટલી ભયંકર લાગે છે!'

'એટલું તો ખરૂં કે યૌવનમદિરાનો ઘેરો ઘણો નિશો સર્વને ચડે છે!'

(૨)

'વિક્રમાંક દેવચરિત' ના અરાઢમા સર્ગમાં પંડિત પ્રવર કવિ બિલ્હણે પોતાનો ઇતિહાસ પોતાને હાથેજ લખ્યો છે.

'દુનિયામાં કયાંયે સ્વર્ગ હોય તો તે અહીંયાં છે, અહીંયાં છે, અહીંયાંજ છે.' એવું જેને માટે સેંકડો વર્ષથી કહેવાતું આવ્યું છે. એવા ભારતવર્ષના મુકુટમણિરૂપ કાશ્મીરના રમણીય પ્રદેશમાં રાજ્યધાની ના નગર પ્રવરપુરથી ત્રણ કોશ દૂર સોનમુખ નામના ગામમાં બિલ્હણે પહેલીવાર આંખ ઉઘાડી હતી.

મહાભાષ્ય ઉપર વિદ્વતાપુર્ણ ટિકા લખનાર પંડિત જ્યેષ્ટ કલશ એના પિતા હતા. નાગદેવી એની માતાનું નામાભિધાન હતું.

પંન્તિ જ્યેષ્ટકલશને ત્રણ પુત્રો હતા. ઇષ્ટરામ, બિલ્હણ અને આનંદ ત્રણેમાં બિલ્હણ અતિ બુદ્ધિશાળી.

કાશ્મીરના મહારાજા ગોપાદિત્યે ઈ. સ પૂર્વે ૮૦૦ ના અરસામાં જ્યેષ્ટ કલશના પૂર્વજોને મધ્યદેશથી બોલાવી વસાવેલા. એમના વસવાટને બરાબર ચૌદથી પંદર સદી વીતેલી.

બિલ્હણને વેદ, વ્યાકરણ, કાવ્ય અલંકાર વિગેરે શાસ્ત્રોનો સુંદર અભ્યાસ કરાવવામાં આવ્યો હતો અને તેમાં નૈપૂણ્ય પ્રાપ્ત કરી તે પ્રવાસે નીકળ્યો હતો.

મથુરા ને પ્રયાગ, બનારસ ને કાહલ બધે તે ફર્યો. કાંઇક જોયુ. કંઇક શીખ્યો ને કંઇક અવનવુ અનુભવ્યું.

ફરતો ફરતો તે ગુજરાતમાં આવ્યો. સૌન્દર્યશાળી ગુજરાત એને ગમી ગયુ

મહારાજાધિરાજ કર્ણદેવનો તે વખતે ગુજરાતપર અમલ હતો પંડિત બિલ્હણનો તેમણે આદરસત્કાર સારી રીતે કર્યો અને કંઈક લખવાને પ્રેરણા કરી.

રાજ્યપ્રોત્સાહનથી બિલ્હણે એક સુંદર નાટિકા રચી નામ કર્ણસુંદરી

કર્ણદેવનો વિદ્યાધર કન્યા કર્ણસુન્દરી સાથેનો સ્નેહ તથા પરિણય એ નાટિકાનું વસ્તુ છે મહામાત્ય સંપત્કરે પ્રવર્તાવેલા ભગવાન્ ઋષભનાથના યાત્રા મહોત્સવ પ્રસંગે એ શાન્ત્યુત્સવ દેવગૃહમા પ્રથમવાર ભજવાઈ

પંડિતજીની એ કૃતિના અનેક મુખ વખાણ થયા પણ પછી કોણ જાણે કેમ થોડા વખતમાંજ એને ત્યાં ન ફાવ્યુ

એનુ મન ત્યાંથી ઉડી ગયુ એને કાંઈ કલહ થયો કે કેમ પણ ગુજરાતીઓ માટે તેણે ઠીક ન લખ્યુ એજ સર્ગના ૯૭ મા શ્લોકમા તેણે ગુજરાતીઓને નિંદ્યા*

ગુજરાતમાથી નીકળી તે ખૂબ રખડયો છેક રામેશ્વર સુધી ફર્યો ફરતો ફરતો તે ચાલુક્યોની રાજ્યધાની કલ્યાણમા આવ્યો

કલ્યાણમા પણ તેનો મારો સત્કાર થયો વિક્રમાદિત્ય ત્રિભુવનમલ્લે તેને પોતાનો વિદ્યાપતિ બનાવ્યો અને ત્યાં રહીને એણે

* कक्षाबन्ध विदधति न ये सर्वदैवाविशुद्धा ।
स्तद् भाषन्ते किमपि भजते मञ्जुगुप्सास्पदत्वम् ॥
तेषां मार्गे परिचयवशादर्जित गुर्जराणां ।
— सतापं शिथिलमकरात् सोमनाथं विलोक्य ॥

વિક્રમાંકદેવ ચરિત કાવ્ય લખ્યું. એ આખુંયે કાવ્ય વિક્રમાદિત્ય ત્રિભુવનમલ્લની પ્રશસ્તિ રૂપ છે. અને એના અરાઢમા સર્ગમાં બિલ્હણનું પોતાનું આત્મ વૃતાંત છે.

એ ઉપરથી પાછળથી ત્રિભુવનમલ્લના પૌત્ર સોમેશ્વરદેવ ભૂલોકમલ્લે પણ એવુંજ એક વિક્રમાંકાભ્યુદય નામનું ચંપૂ કાવ્ય રચેલુ છે.+

બિલ્હણ ત્યાંથી થોડો કાળ રહીને નીકળ્યો અને ફરતો ફરતો પાંચાલમાં આવી પહોંચ્યો.

મહારાજા વૈરસિંહે પણ તેનો સંપૂર્ણમાન આદર સત્કાર કર્યો.*

એને કાંઇક કાર્યપર નિયત કરવાની મહારાજાની વૃત્તિ થઈ અને તેમણે તે પ્રધાનજીને જણાવી.

(૩)

નવયૌવન ભરી નિત નિર્મલા, બેટિ નામિ સગુણ શશિકલા
તે સુતિ લહિસવિ ચુસઠી કલા, વિદ્યા ચઉદ ચતુરી આગલા.

+ 'પાટણના સંઘવીના તાડપત્રના ભંડારમાં તેની એક ત્રુટક પ્રત છે.'

સ્વ૦ ચી. ડા. દલાલ એમ.એ.

* બિલ્હણ વિષે ઉપરની હકીકત ઉપરાંત થોડીક વિશેષ હકીકત મળે છે

એનો સમય ઇ. સ. ૧૦૬૫ થી ૧૦૮૫ નિર્ણીત કરવામાં આવ્યો છે.

એણે સંસ્કૃતમાં કર્ણસુંદરી, વિક્રમાંકદેવ ચરિત કાવ્ય અને ચૌર પંચાશિકા તથા થોડાક મૌક્તિકો લખ્યા છે. ડૉ. બ્યુલર ધારે છે કે તેણે રામચરિત સંબંધી કંઇક લખ્યુ હશે. ઉપરના ત્રણ કાવ્ય સિવાયના કેટલાક છુટક શ્લોક શાર્ઙ્ગધરપદ્ધતિમાં એના કર્તાએ બિલ્હણને નામે આપેલા છે.

ગુજરાતમાં કે પાંચાલમાં એના જીવનકાળમાં પંચાશિકામાં વર્ણવેલો પ્રસંગ એણે અનુભવેલો એ વાત ચોક્કસ છે

લેઈ લેહણિ અનુભવિયા વર્ણુ, તેણિ વનિતા શીખિઉં વ્યાકરણ
કામકુતુહળ વૈધક વલી, અંકો કલા અવલા આગલી.

એને માટે ઘણા મતભેદ છે પણ એટલું તો ખરૂ કે બિલ્હણને એક મહારાજાએ આશ્રય આપ્યો હતો. અને હવે પછી વર્ણવાતી ઘટના તેના રાજ્યમાં બનવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો હશે. એ રાજા અને રાજ્ય વિષે અનેક જણનો જૂદો જૂદો મત છે વિક્રમાંકદેવ ચરિતકાવ્ય પંચાશિકા પહેલાં લખાયુ ન હોત તો બિલ્હણના હાથે એ સત્ય હકીકત લખાઇ હોત પણ એ વિષય ચર્ચાસ્પદ રહેવાનો એટલેજ વિક્રમાંકદેવચરિત પ્હેલાં લખાયું અને પંચાશિકા પછી રચાઇ.

કોઇ શ્રીપુરપાટણ અને પૃથ્વીચંદરાજા તથા પ્રેમાવતી પટરાણી કહે છે, કોઇ અણહિલપુરપત્તન વૈરિસિંહ રાજા અને સુતારા રાણી જણાવે છે તો કોઇ પાંચાલદેશ, મદનાભિરામ નરેશ અને યામિનીપૂર્ણતિલકા મહારાણી લખે છે. જૂદા જૂદા દેશના લેખકો જૂદું જૂદું લખે છે.

એ ચર્ચાસ્પદ વિષયમાં આપણે ન ઉતરીએ તો ઠીક

મહારાજા વૈરિસિંહને વિચાર થઇ પડયો કે પંડિતજીને લાયક કાંઇ કામ આપી શકાય તો ઠીક. તેઓ પ્રધાનજી સાથે તેજ મંત્ર કરતા હતા. એવામાં રાજકુમારી શશિકલા ત્યાં આવી પહોચી.

શશિકલા તેમને પ્રાણના યે પ્રાણ કરતા વધુ પ્રિય હતી. તેના વિદ્યાગુરુ મરણ પામ્યા હતા. એટલે કોઈ લાયક વિદ્વાન પાસેથી તેનો નૈષધકાવ્ય શીખવા વિચાર હતો

' ભલે પણ—'

રાજકુમારી એવામાં ત્યાંથી ગઇ એટલે દિવાનજીએ વાક્ય પુરૂં કર્યું: 'એક વિચાર કરવાનો છે.'

' શો ? '

' यौवनं धन संपत्ति—'

' સત્પાત્ર છે. સુશીલ છે પછી એ વિચાર શાને ? '

' ચેતતા નર સદા સુખી. પાણી પ્હેલાં પાળ બાંધી હોય તો સારૂ. '

' જેવી તમારી મરજી શું કરવું છે ? '

' ભેદ નીતિ. '

' જવનિકા નહિ ચાલે ?

' તે ય ખરૂં ને આપે પણ સાથે સાથે. '

' કઇ રીતે ? '

' એકને કહીશું કે રાજકુમારી અંધ છે અને બીજાને—'

' એઉનેય ! '

' જી હા. કરીએ તો અડધુ શા વાસ્તે ? કુમારીને જણાવીએ કે પંડિતને કુષ્ટરોગ થયો છે.

અને તરતજ એ પ્રમાણે કરવાનો બેઉ જણે નિશ્ચય કર્યો.

શશિકલાને કહેવામાં આવ્યું કે પંડિતજી 'વિદ્યાવંત અનંત' છે પણ કુષ્ટ રોગી છે. તેણે પૂછ્યું: ' કુષ્ટરોગી ? '

' હા, પણ એમાં શું ? આપણે તો વિદ્યાગ્રહણ કરવી છે ને ? એના શરીર સાથે શો સમ્બન્ધ ! અષ્ટાવક્રનાં આઠે અંગ વાંકાં હતાં તેથી તેમની વિદ્વતા અને તપને શું લાગે વળગે ? તે કાંઈ આત્મા વાંકા ચુકા હતાં ? '

'ભલે—'

'અને વચ્ચે જવનિકા રાખીશું એટલે હરકત નહિ. ત્હારી નજરે એ કુત્સિત દેખાવ પડે એ ઠીક નહિ.'

શશિકલાને મહારાજાની ગોઠવણમાં વાંધો નહતો.

અભ્યાસ શરૂ થયો અને તેણે પંડિત બિલ્હણ પાસે નૈષધ કાવ્ય ભણવું શરૂ કર્યું.

નૈષધ ભણતાં કોઈ ઝગમગતા ચોઘડીઆમાં પેલો શ્લોક આવ્યો. અને વિધિએ એ દુનીયાના ડાહ્યા મંત્રીવરની બાજી ધુળમાં મેળવતી અઘટિત ઘટના ઘટાવી.

(૪)

કુચ કાઢી કંકરઈ કાન, મીંચી મીટિ કરઈ તે સાન,
આલસ મોડઇ આવઈ જંભ, નિરતઇ નાભિ દેખાડઈ રંભ;
વારમેઇ લઇ નીસાસ, અમળા કરઇ અધ્યારૂ આસ,
આંહોમાંહઇ મૂંકઈ લાજ, પ્રીતિ પ્રગટ થઈ કીધું કાજ.

હતી. શરીરની આવી અવદશા તેણે કદીયે અનુભવી ન હતી. એ સમજી ન શકી કે એને શું થયું હતું ?

પંડિતજીને જોઈ એને અંગે અંગ રોમાંચ થતો શરીરની ઉષ્મા એકદમ વધી પડતી અને ત્વરિત ગતિએ પ્રત્યેક સ્નાયુમાં ઉષ્ણ લોહી વહેતું. ઘણીયે વખતે એ પોતાના મનમાં શોચતી શાથી એમ થતું હશે ?

કોઇ કોઇ વખત તો તેને પંડિતજીને અનિમિષ નયને જોવાનું મન થઇ જતું. કોઇ વખત તેમના શબ્દો સાંભળ્યાજ કરવાની ઇચ્છા થતી. કદી એમ થતું કે પંડિતજી બોલ્યા કરે તો સારૂ. એવી ઇચ્છા કેમ થયા કરતી હશે તેની એને સમજણ ન પડતી.

તેણે પ્રેમ અને સ્નેહની વાતો વાંચી હતી દુષ્યન્ત અને શકુન્તલાના પ્રથમ દૃષ્ટિએ થયેલા અનુરાગની વાતથી તે સુપરિચિત હતી છતા તેને પોતાની સ્થીતિ શકુન્તલા જેવી હતી કે કેમ તેની ખાત્રી નહતી. શકુન્તલા ને દુષ્યન્તને એક બીજાને જોઈ એકજ સમભાવરૂઉદે બેઉનાં હૃદયમા પ્રેમ ઉદ્ભવ્યો હતો એને હજી ખાત્રી થઇ ન હતી કે તેને પંડિતજી પ્રત્યે માત્ર મમતા હતી કે પ્રેમ ?

પણ કોઇ કોઇ વખતે તેનું ઉત્તરિય સરી જતુ, કદીક વેણી તો કદીક ઉરૂજ અને કદીક એના લાવણ્ય પૂર્ણ દેહના કઇ કઇ અંગો પરનાં આવરણ દૂર થતાં ને પંડિતજીનો તે પર દૃષ્ટિપાત થતો.

પણ પંડિતજી સાથે તે પ્રેમ કરી શકે ? શા માટે નહિ ? એના જેવી સુશિક્ષિત કન્યાને મહારાજા તરફથી શા માટે આવા સત્પાત્રને વરતી અટકાવવામાં આવે ? વખતે મહારાજા વાંધો લે તો ?

પંડિતજીનામાં પણ રાજકુમારીને જોઈ સારથી ફેર પડયો. દુનીયાના ડાહ્યાઓએ એમના કરતા યૌવનને સારી રીતે ઓળખ્યું હતું.

ધીરે ધીરે અભ્યાસમાંથી બેઉના ચિત્ત વિચલિત થયાં એકનુ ભણવામાથી બીજાનું ભણાવવામાંથી

એનું સ્થાન ગાંડીઘેલી વાતોએ લીધુ અને એ સઘળાનુ એક માત્ર પરિણામ આવ્યુ

કુસુમાયુધ જેવો પાગળો કોઈ દુનિયાભરમા નહિ હોય ! નહિ અગ કે નહિ શસ્ત્ર છતાયે એના જેવો કોઈ બળવાન પણ નથી એ નવાઇ જેવુ નથી ? એ ફૂલના બાણથી આખુયે વિશ્વ એણે જીતી લીધુ છે અને બાણ પણ કેવાં વિચિત્ર ! એક શસ્ત્રથી એકના બે ટુકડા કરનાર ધન્વીની વાત સાભળીયે છીએ પણ આ તો એવો ધુરધર છે કે એક બાણે બેના એક કરી દે છે ! શી એની વિચિત્રતા !

'તેજ કહુંછું. પેલા પંડિતને આપણે રાખ્યોને–'

'હા. શશિકલાનો ગુરૂને ?'

'હાજી. તેણે કેર કર્યો ?'

'કેર ?'

'હાજી. આપણને બનાવ્યા.'

'શી રીતે ?'

'આજેજ મ્હેં રાજકુમારીને જોઇ–'

'તે–'

'મ્હને કંઇક વાત વિપરિત થઇ ભાસે છે. પંડિત અને એની વચ્ચેની જવનિકા દૂર થઇ ગઇ લાગે છે.'

'ત્યારે તો તમારી બેઃ નીતિ ફુટી ગઇ ખરૂંને !'

'કંઇક તૃતીયં યયું છે.'

'શું ?'

'એ બેઉ જણ વચ્ચે સમ્બન્ધ લાગે છે.'

'શો સમ્બન્ધ ?'

'પ્રેમનો–'

મહારાજા ચોંકયા. એમના રોપની સિમા ન રહી પણ દિવાનજીએ એમને ઠંડા પાડી સર્વ પરિસ્થિતિની તપાસ કરવા વિનવ્યા.

પ્રેમમદિરા પી ઉન્મત્ત બનેલાં બેઉને તેમણે ઉદ્યાનમાં જોયાં અને મિજાજ ગયો તરતજ પંડિત બિલ્હણને કેદ કરવા હુકમ ફરમાવ્યો અને તેને પોતાની પાસે બોલાવી મંગાવ્યો.

'કેમ પંડિતજી, ત્હમને આ દિવસ જોવા મ્હેં શશિકલા સોંપી હતી ?'

'રાજાજી' સમય સમયનું કામ કર્યે જાય છે આપની એક નીતિનો વિધિએ સ્ફોટ કર્યો અને મ્હારા નસીબમા અંકિત થયેલી-'

'શું ? જાઓ ત્હમારા જેવા નિમકહરામનો શિરચ્છેદ કરાવવો જોઇએ '

અને તરતજ પંડિતના શિરચ્છેદનો તેમણે હુકમ ફરમાવ્યો.

એણે શું ખોટુ કર્યું હતું કે આમ એકાએક મહારાજાએ આ સજા કરી ? એના જેવો વિદ્વાન એમના જામાતા થવા અયોગ્ય હતો ?

સારા યે મ્હેલમા આ સમાચાર વિજળીને વેગે ફેલાઇ ગયા.

શશિકલાએ પોતાની માતાને બહુ બહુ વિનતી અને એઉ જણે મળીને સયુક્ત વિનવણી કરી પણ મહારાજાનો રોષ રજમાત્ર ઓછો ન થયો

પંડિતજીએ એમનો વિશ્વાસઘાત કર્યો હતો અને તેનું ફળ એને મળવુંજ જોઇએ

(૬)

વસહિ વયકલી બિલ્હણુ ભણઈ જે ધ્ઈ ઇષ્ટદેવ અહ તણુઇ,
સુણિયે સમરૂ સધણી સભા, શશિકલા સુદરિ કુલભા

પાંચાલ દેશના રિવાજ મુજબ પંડિતરાજ બિલ્હણના શિરચ્છેદની વ્યવસ્થા કરવામાં આવી આખાએ નગ મા એ સાંભળીને હાહાકાર થઇ રહ્યો હતો એના જેવા બ્રાહ્મણનો-અને તે પણ મહા વિદ્વાન બ્રાહ્મણનો શિરચ્છેદ-બ્રહ્મહત્યા-કરવા રાજાજી ઉઘુક્ત થય જોઇ ઘણાના હ્દય દ્રવીભૂત થયાં હતાં

વધસ્થાન ઘણુ ઉંચે હતુ ચારે બાજુથી તે જોઇ શકાય એ વ્યવસ્થા હતી. ત્યા પહોચતા પહેલાં પચ્ચાસ પગથિયાં ચઢવાં પડત હત. પ્રજાની મેદિની તેની આજુબાજુ ભરાઇ

સ્ત્રી ને પુરૂષ, બાળક ને કિશોર, યુવાન ને વૃદ્ધ સૌ સજળ નયને એ દેખાવ જોવા દોડયાં હતાં.

મહારાજા વૈરિસિંહ પણ દેશના રિવાજ મુજબ પધાર્યા હતા. પંડિતજીને વધસ્થાનપર લઇ જતા પ્હેલાં મહારાજા પાસે લઈ જવામાં આવ્યા.

'પંડિતજી, પાંચાલના રિવાજ મુજબ ત્હમને આશિષ દઉં છું કે પ્રભુ આપનુ કલ્યાણ કરો. વધસ્થાનપર જતા પ્હેલાં ઇષ્ટદેવનું આપ સ્મરણ કરી લો.'

'રાજાજી, મ્હારો ઈષ્ટદેવ? મ્હારો ઇષ્ટદેવ શશિકલા સિવાય બીજો કોઇ નથી!' એમ કહીને પંડિતપ્રવર બિલ્હણે લલકાર્યુંઃ

'अद्यापि तां कनकचम्पकदाम गौरीं ।
फुल्लारविन्दवदनां तनुरोमराजीम् ॥
सुप्तोत्थितां मदनविह्वलसालसाङ्गीं ।
विद्यां प्रमादगलितामिव चिन्तयामि ॥'

એકેક પગથિયું ચ્હડે ને એકેકો રસ નિર્ઝર સુંદર શ્લોક લલકારે.

બિલ્હણનું એ આખુંયે કાવ્ય બિલ્હણપંચાશિકા અથવા ચૌરપંચાશિકા* નામથી મશહુર છે.

ઓગણપચાસ પગથિયાં ચઢીને તેમણે જલ્લાદને પોતાનો ત્વરાથી વધ કરવાને વિનંતિ કરી.

---

* પંચાશિકા એ બિલ્હણનું પચાસ શ્લોકનું પ્રખ્યાત કાવ્ય છે. વર્ષો થયા તેની રસિકતાએ સહૃદયોનાં હૃદયને આકર્ષ્યાં છે.

બિલ્હણની જીવનકથા સહિત આખીએ પંચાશિકા તથા શશિકલા વિરહ પ્રલાપની જૂની ગુજરાતી ભાષામા છેક વિક્રમની સોળમી સદીના અંતમાં લખાયલી કવિતા મળી આવી છે અને તેમાથી અત્રે અવતરણો આપ્યાં છે, એ પૂરવાર કરે છે કે ગુજરાતીઓ એના રસથી સોળમી સદીથી મોહ પામ્યા છે.

પંડિતજીનો શશિકલા પ્રત્યેનો પ્રત્યેક શ્લોકથી વ્યક્ત થતો પ્રબળ પ્રેમાવેગ નિરખી મહારાજાના હૃદયમાં તેમને માટે ઘણોજ ઉંચો મત બંધાયો.

આથી વધુ વિદ્વાન વર શશિકલા માટે મળવો મુશ્કેલ છે એ પણ એમને સ્હમજાયું એટલે તેઓ એકાએક ઉઠયા. પગથિયાં ચઢતા ચઢતા બોલ્યાઃ 'સબુર સબુર.'

જલ્લાદ મહારાજાને જોઇને થંભી ગયો.

બિલ્હણને રાજાજીએ પૂછયુંઃ 'હજીએ શશિકલા માટે આપની આશા નથી છોડી શકતા ? એને છોડીને ત્હમે સિધાવો.'

'શું કહોછો રાજાજી, હું શશિકલાને છોડી દઉં ? સુગ્ન માણસો એક વાર હાથ લીધેલી વાત પાર પાડયા સિવાય છોડી દેતા નથી જુઓનેઃ

એનો મરાઠી અનુવાદ ગૌરીપુર વાસ્તવ ઋગ્વેદી બ્રાહ્મણ વિઠ્ઠલ કવિએ ૧૧૬ કડિમાં કર્યો છે. આ કવિ શાકે ૧૫૯૯ ના અરસામાં છત્રપતિ શિવાજીના સમયમાં વિદ્યમાન હતા.

ઈંગ્રેજીમાં સર એડવીન આર્નોલ્ડે એનું કવિતામાં ભાષાંતર કર્યું છે. જે આ પુસ્તકમાં આપવામાં આવ્યું છે.

(રા. ચીમનલાલ ડાહ્યાભાઇ દલાલ એમ. એ એમની નોંધ ઉપરથી)

જ્ઞાનાચાર્ય નામે જૈન સાધુએ બિલ્હણકાવ્ય અને શશિકલા કાવ્ય ભ્રષ્ટ સંસ્કૃતમાં રચ્યાં છે અને તેનો અનુવાદ જૂની ગુજરાતીમાં ચોપાઈમાં એમણે પોતેજ કર્યો છે. એમાંનો જૂની ગુજરાતીવાળો ભાગ અર્થાત અનુવાદ મેં મારા સારૂ શોધી તૈયાર કર્યો હતો.

(શ્રી. કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ બી. એ)

એનું હીંદીમાં થયેલું ભાષાંતર પણ મ્હેં વાંચ્યું છે એમાં ભાષાંતરકારનું નામ નથી લખ્યું. તે ગદ્યમાંજ છે.

શિષ્ટ ગુજરાતીમાં આ લખનાર સિવાય બીજા કોઇએ સમશ્લોકી અનુવાદ કર્યાનું જાણ્યામાં નથી.

' अद्यापि नोज्झति हरः किल कालकूटं
कूर्मो बिभर्ति धरणीं खलु पृष्ठभागे ॥
अम्भोनिधिर्वहति दुःसहवाडवाग्नि-
मङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति ॥'

પંડિતજીના આ દઢ જવાબથી મહારાજા વૈરિસિંહ રોષ લઈ બેઠયા અને શિરચ્છેદની સજા માફ કરી.

(૭)

જમદૂત જેવા દુર્વાર ભીષણકરે પંડિતજીને જ્યારે શશિકલા પાસેથી રાજદૂતોએ લીધા ત્યારે તેના દુઃખનો પાર ન રહ્યો તેણે અનેક પ્રસંગો સંભારીને પત્થરને પીગળાવે એવું કલ્પાંત કર્યું.

એનો આરાધ્યદેવ બિલ્હણ હતો. એના આગળ બીજા સર્વ-સ્વ પણ—તુચ્છ હતા.

અધર સરિસા દીધાદંત ન્યાહાલી જોયું એકે ચિંત્ય,
પ્રેમતણું તવ વાધ્યું પૂર તે વિપ્ર સારિઉ ઉગિ સૂર.

અને પછી—

સૂય ઉગિ તવ ઉઠી એકવાર પોઢો પંડિત શેય સુઝાર,
ગસિ જઈ મિ ઘાત્યો હાથ ચુંબન કરી જગાવ્યા નાથ.
આલસ મોડિ ઊઠયો બંભ શતે લોચને આવી જૂંભ,
દુઃખ વિસારો કરૂં હું એમ તેહશું મહારે અતિ ઘણો પ્રેમ.

અને એક પછી એક તેણે પૂર્વ પ્રસંગ સંભાળવા માંડયા. તેનું હૈયું આજે તેના હાથમાં ન હતુ.

સહીઅર શું રમતી એકવાર આવ્યો પંડિત ધવલ સુઆરિ,
પુઠલથી મુજ સાહાયા હાથ સામા થૈ તેણે ભીડી બાથ.
સહીઅર દેખી લાજી ધરી રહી ઉશ્કરાટી ઘૂંઘટ ધરી,
માણે બોલિ બેસાડિ સોય તે પંડિત દેખાડો કોય.

અને

પાછા વળીને આવ્યો બભ તતક્ષણ લીધુ મિતવ અભ,
પણ બલભદ્રિ હુ વલગાડિ કઠ તે પ્રેમતણી કયમ છૂટિ ગાઠિ

(૮)

મહારાજા વૈરિસિંહનો આ રીતે રોષ શમ્યા પછી તેમણે પ્રસન્ન ચિત્તે પંડિતરાજ બિલ્હણ સાથે સૌંદર્યસંપન્ન શશિકલાના લગ્ન કર્યા અને ઘણી ધામધુમથી રાજા અને પ્રજાએ તે ઉજવ્યા

કહે છે કે માગધે પાંચાલમાં એવો અવિરલ પ્રસંગ સેંકડો વર્ષો થયા આવો ન હતો. આવ્યો નથી અને આવશે નહિ.

* ૧૨૩ કડીનુ આ શશિકલા વિલાપનુ કાવ્ય જુની ગુજરાતીમા ઉપલબ્ધ છે

चौरपञ्चाशिका

CHAURPANCHASHIKA

ચૌરપઞ્ચાશિકા

अद्यापि तां कनकचम्पकदामगौरीं ।
फुल्लारविन्दवदनां तनुरोमराजीम् ॥
सुप्तोत्थितां मदनविह्वलसालसाङ्गी ।
विद्यां प्रमादगलितामिव चिन्तयामि ॥ १ ॥

1

I am to die! yet I remember, dying,
My Soul's delight-my sweet unequalled, love,
Like a fresh champak's golden blossom lying,
Her Smile its opening leaves; and bright above,
Over her sleepful brow those lustrous tresses,
Dark-winding down, tangled with love's caresses.

—૧—

અદ્યાપિ તે કનક ચમ્પક જેવી ગોરી,
ખીલ્યા સરોજ સુમુખી તનરોમ દેવી;
ઉંઘી ઉઠી, મદભરી જરી આળસેલી
વિદ્યા પ્રમાદ નિગળેલ શી, ચિન્તુ વહાલી !

---

૧. હજીયે હું તે સોનેરી ચમ્પાના ફૂલની માળાના જેવા ગોરા વર્ણવાળી, ખીલેલાં કમળ ફુલના જેવા મુખવાળી, સૂક્ષ્મ રૂવાંટાથી છવાયલી, ઉંઘીને ઉઠયાથી જેનાં અંગોમાં મદ અને આળસ ભરેલાં છે એવી અને પ્રમાદથી રહિત વિદ્યા જેવી દુર્બળ એ કામિનીનું ચિન્તન કરૂં છું.

अद्यापि तां शशिमुखीं नवयौवनाढ्यां ।
पीनस्तनीं पुनरहं यदि गौरकान्तिम् ॥
पश्यामि मन्मथशरासनपीडिताङ्गी ।
गात्राणि सम्प्रति करोमि सुशीतलानि ॥ २ ॥

2

I die, but I remember! How it thrilled me,
The first glad seeing of her glorious face
Clear carven like the moon, and how it filled me
With tremors, drinking in the tender grace
Which, like a fair air, clothed her and the rise
Of her twinned breast-hills and the strange
surprise.

—૨—

અદ્યાપિ તે શશિમુખી નવ યૌવના ને
  પીનસ્તની, ધવલ કાન્તિવતી વળી એ
આણે થયા મદનને ક્ષત અંગ જેને
  ગાત્રો કરૂં શીતલ જો નિરખું હું ત્હેને.

૨. હજીયે હું તે ચદ્રમાના જેવા દેદીપ્યમાન વદન-વાળી, નવીન યુવાનીવાળી એટલે કે યુવાનીમા પ્રવેશ કરતી, કઠિન અને ભરાઉ પયોધરવાળી, ગોરા વર્ણવાળી અને કામદેવના બાણુથી જેનું અગ પીડાયલુ છે એવી એ કામિ-નીને ફરીથી દેખુ તો મ્હારા અગો તેને અનિમિષ નયને જોઇને શીતલ કરૂં.

अद्यापि तां यदि पुनः कमलायताक्षीं।
पश्यामि पीवरपयोधरभारखिन्नाम् ॥
सम्पीड्य बाहुयुगलेन पिबामि वक्त्रं।
उन्मत्तवन्मधुकरः कमलं यथेष्टम् ॥ ३ ॥

3

Of love's new rapture! Dying I recall
Each marvel of her beauty in its blossom;
The large deep lotus-eyes, whence dew did fall
Of jewelled tears, the swelling maiden bosom—
Heavy to bear—the long Smooth arms: the lips
Where, like th' *Bee, Desire still clings* and slips.

અદ્યાપિ તે કમલનેત્ર વતી ફરીજો
પીનસ્તને પીડિત ખિન્ન હું નિરખું તો
· ઉન્મત્ત કો અલિ લૂટે જ્યમ પદ્મિનીને
ભીડી ભુજે, મુખથી અમૃત લૂંટુ તેમે

---

૩. હજીયે હું તે કમળના ફુલ જેવી આંખવાળી, ભરાઉ પયોધરના ભારથી લચકાતી કામિનીને ફરીથી જોઉં તો ગાંડાતૂર થયેલો ભમરો કમળ ફૂલના પરાગને જે રીતે લૂંટે તે રીતે હું તેને આલિંગન દઇને તેના અધરનું અમૃત લૂંટું.

अद्यापि तां निधुवने श्रमनिःसहङ्गी।
मापाण्डुगण्डपतितालककुन्तलालीम् ॥
प्रच्छन्नपापकृतमन्थरमावहन्तीं ।
कण्ठावसक्तमृदुबाहुलतां स्मरामि ॥ ४ ॥

4

I die, yet well I mind, after embracing,
When hands relaxed, and gentle strife relentec
And loosened from the gem-strings interlacing
Their right black threads-some wandering locks,
which scented,
Strayed o'er her chin and cheek, how she would
hide
Delicious flush of love, with arms close tied.

અદ્યાપિ તે સુરતના શ્રમમાં સહિષ્ણુ
  કીક્કુ કપોલ રૂડી લાંબી લટે છવાયું,
ને સ્નેહપાપ કરી તાપ નિભાવનારી
  મુદ્રા તથા ન ભૂલું કણ્ઠ શું ભુજવલ્લી!

---

૪. હજીયે હું તે રતિના શ્રમમાં સહનશીલ અંગવાળી, સહેજ પીળા પડેલા ગાલપર કાળી અને લાંબી વાળની લટોથી છવાયલા મુખવાળી, મ્હારી સાથે ગુપ્ત રીતે કરેલા આનંદ–પણ જગતની નજરે પાપ ને કરીને તેના અંતરને બાળી નાખતો તાપ સહન કરનારી એ સુંદરીની મુખમુદ્રા તથા તેણે મ્હારા કણ્ઠની આસપાસ ભરાવેલા વેલીના જેવા હાથની રમણિયતા હું વિસરી શકતો નથી.

अद्यापि तां सुरतजागरघूर्णमान-।
तिर्यग्वलं तरलतारकदीर्घनेत्राम् ॥
श्रृंगारसारकमलाकरराजहंसी ।
व्रीडाविनम्रवदनां सुमुखीं स्मरामि ॥ ५ ॥

5

Over her happy eyes Dear eyes! I see you
Shining like stars out of the shade made so,
Tearful for joy Bright stars of morning be you
For ever to this heart! Then would she go—
Her sweet head somewhat drooping—to her bath,
With such royal glory as the Queen-Swan hath.

—૫—

અદ્યાપિ કેલિ કરી જાગરણેજ ઘેર્યાં,
રાતાં જરા તરલ તારક દીર્ઘ નેનાં,
શૃંગારસાર કમલાકર રાજહંસી,
લાજે નમેલ મુખવાળી ન જાય ભૂલી !

---

૫. હજીયે હું તે રતિ કેલી કાજે જાગરણ કરવાથી ઉઘથી ભરેલી અને સહેજ લાલ થયેલી તેની મ્હોટી આંખો, શૃંગારના સાર રૂપ કમલ વનમાં રાજહંસિનીના જેવું ત્હેનું ચાપલ્ય અને લાજથી સ્હેજ નમેલુ તેનું વદન એ ભૂલી શકતો નથી.

अद्यापि तां यदि पुनः कमलायताक्षीं ।
पश्यामि दीर्घविरहज्वलिताङ्गयष्टिम् ॥
अङ्गैरहं समुपगुह्य ततोऽतिवाढं ।
नोन्मीलयामि नयने न च तां त्यजामि ॥ ६ ॥

6

Ah Dying–dying I rememeer ! Let me
But once again behold her so–behold
Those jet brows, like black cresent-moons, once get me
So close that love might soothe with comforts cold
The fever of her burning breast–that minute
Would have a changeless, endless Heaven in it.

શશીકલા

અદ્યાપિ તે કમલ નેત્રવતી તણાં જો,
હું જોઉં દીર્ઘ વિરહે કૃશતપ્ત અંગોઃ
અત્યંગ ભેટી હૃદદાન દઉંજ ગાઢ,
ખોલું ન નેન, નવ છોડું, મુકું ન રાઢ.

૬. હજીયે હું એ કમલ જેવાં નયનવાળી કામિનીનાં મ્હારા કારાવાસ દરમિઆનના લાંબા વિયોગને લીધે સુકાઇ ગયેલાં અને ચિંતાજ્વરથી તપી ગયેલાં અંગો જોવા પામું તો તેને અંગોઅંગે ભેટીને એવું ગાઢ આલિંગન દઉં કે નયન પણ ન ઉઘાડું અને છોડુયે નહિ કે કેડાયે ન મુકું.

अद्यापि तां सुरतताण्डवसुत्रधारीं ।
पूर्णेन्दुसुन्दरमुखीं मदविह्वलाङ्गीम् ॥
तन्वीं विशालजघनस्तनभारनम्रां ।
व्यालोलकुण्डलकलापवतीं स्मरामि ॥ ७ ॥

7

Yet now, this but abides, to picture surely
How in the palace-dance formost she paced,
Her glancing feet and light limbs swayed demurely
Moonlike, amid their cloudy robes, moon faced,
With hips majestic under slender waist,
And hair with gold and blooms banded and laced.

—૭—

અદ્યાપિ તે ચતુર નર્તન કેલિ કેરે
પુર્ણેન્દુ સુન્દર મુખી મદઘેરી દેહે;
તન્વી, નમી જઘનને સ્તનભાર ભારે,
ડોલે કલાપ વળી કુંડલ હું સ્મરૂં તે.

---

૭. હજીયે હું તે કેલિમાં અતિ કુશળ, પુનમના ચંદ્ર જેવા સુંદર મુખવાળી, મદથી ભરેલા દેહવાળી, સ્તન અને જંઘાના અથવા તો નિતંબના ભારથી લચકાતી સુંદર કેશ કલાપવાળી તથા કાને સુંદર કુંડલ પહેરનારી સુકુમારીનું સ્મરણ કરૂં છું.

अद्यापि तां मसृणचन्दनपङ्कमिश्र ।
कस्तूरिकापरिमलोत्थविसर्पिगन्धाम् ॥
अन्योन्यचञ्चुपुटचुम्बनलग्नपक्ष्म ।
युग्माभिरामनयनां शयने स्मरामि ॥ ८ ॥

8

'Tis to mock Death to think how, where she lay,
What tender odours drifted from the sheets—
Sandal and musk—such as when pilgrims pray
Rise for the Gods to savour-subtle sweets
Of her rose flesh and, gazing in her eyes,
The love sick *chakur* had the same deep dyes.

—૮—

અદ્યાપિ તે સકળ અંગ શું ચર્ચનારી
કસ્તુરિકા લલિત ચન્દન ને સુગંધી,
અન્યોન્ય ચંચુપૂટ ચુમ્બન સ્વાદ લેતી,
આનંદ દાયી મધુનેણી ન જાય ભૂલી.

૮. હજીયે હું તે કેસર કસ્તુરી વિગેરેથી તૈયાર કરેલો સુંગધીદાર ચન્દન લેપ અંગે ચર્ચવાથી જેના અંગોઅંગમાં સુવાસ ફેલાઇ રહી છે એવી અને પક્ષીઓ જે રીતે એક બીજાની ચાંચમાં ચાંચ ઘાલી ચુંબન કરે છે તે રીતે અધરામૃતપાન કરવામાં સુનિપૂણ એવી તેમજ મદિરાના જેવાં રતાશ પડતાં નયનવાળી આનન્દ દેનારી પ્રિયતમાને વિસરી શકતો નથી.

अद्यापि तां निधुवने मधुदिग्धमुग्ध ।
लीढाधरां कृशतनुं चपलायताक्षीम् ॥
काश्मीरपङ्कमृगनाभिकृताङ्गरागां ।
कर्पूरपूगपरिपूर्णमुखीं स्मरामि ॥ ९ ॥

9

And Sometimes, I remember when we dipped
Our joys in wine, how her fine blood would flush
Ruddier, to mouth and limb, and how she tripped
With lovelier steps, while saffron-blowers blush
And Kashmir gums, and hill-deer's bag, made sweeting
For breath too sweet, and pearl-teeth-idly eating.

—૯—

અદ્યાપિ તે રતિસમે અમિ સિંચનારી,
રમ્યૌષ્ટીને વિરહ દુર્બલ ચંચલાક્ષી,
કાશ્મીરપંક્ક મૃગનાભિ સુઅંગ રાગ,
કર્પૂરયુક્ત સુખ તામ્બુલ; સો ભૂલું ન.

૯. હજીયે હું તે અમૃત જેવા મધુર આસ્વાદ વાળા અધરવાળી, વિરહથી દુર્બળ થયેલી, ચંચલ આંખોવાળી, કેસર કસ્તુરિ આદિ અંગે ચર્ચનારી, તેમજ કપૂર આદિ અનેક સુવાસિત ચીજ મિશ્રીત નાગરવેલનું પાન જેના મુખમાં ભર્યું છે એવી વામાને વિસરી શકતો નથી.

अद्यापि तां कनकगौरकृताङ्गरागां ।
प्रस्वेदबिन्दुविततां च मम प्रियायाः ॥
अन्ते स्मरामि रतिखेदविलोलनेत्रां ।
राहूपरागपरिमुक्तमिवेन्दुबिम्बम् ॥ १० ॥

10

Honies and betal How the spell re-grows
Strong in my soul of that dear face divine,
Hooded in scarlet silk, which opening shews
The brow dew-pearled from haste, dark orbs that shine
With tremulous light of love, as when the Moon
Escapes from Rahu, round and splendent soon

—૧૦—

અદ્યાપિ હેમ સમી ગોરીજ અંગ રાગે,
પ્રસ્વેદબિન્દુ પણ મોતી દીસે પ્રિયા તે
મ્હારી, સ્મરૂં હું રતિખેદ વિલોલ નેનાં,
રાહુ છૂટયા શશી શી દિવ્ય પ્રિયાની મુદ્રા !

૧૦. હજીયે હું તે સુવર્ણના જેવા સુંદરવર્ણ વાળી, શરીરે અંગરાગ ભરેલી અને જેનાં પરસેવાનાં બિન્દુઓ–ટીપાંઓ પણ ઝીણાં ઝીણાં મોતીના જેવાં દેખાય છે એવી, કેલિના ખેદથી ઘેરાતાં ચંચળ નયનવાળી, રાહુથી છૂટેલા ચંદ્રમાના બિંબ જેવા વદન વાળી મ્હારી પ્રાણપ્રિયાનું સ્મરણ કરૂં છું.

अद्यापि तन्मनसि सम्प्रति वर्तते मे।
राञौ मयि क्षुतवति क्षितिपालपुत्र्या ॥
जीवेति मङ्गलवचः परिहृत्यकोपात्।
कर्णे कृतं कनकपत्रमनालपन्त्या ॥ ११ ॥

11

Ah, my pale Moon eclipsed! How may I bear
To think on that ill hour of severing
When, in the ear of the King's daughter dear,
(So close my mouth touched its warm gems
that swing)
I murmured " jivit mangal " "Fairest! be
Healthful and happy! I will fare to thee!"

—૧૧—

અદ્યાપિ તે મન સમીપ મ્હને રમે છે,
રાત્રે થતાં છીંક જરી ઝબકી વદે છે,
'જીવો ઘણું' વચ સુમઙ્ગલ રાજપુત્રી,
કાને ધરીજ ધતુરો મુક 'ધૂર્ત' કહેતી.

---

૧૧. હજીયે તે જાણે મ્હારી નજર આગળજ ન થતું હોય એમ તર્ક કરે છે:–રાત્રે મ્હને છીંક આવતાં ઝબકીને એ જાગી ઉઠી 'ઘણું જીવો' એવાં માંગલિક વચન એ રાજકુમારી વદે છે અને પ્રણય કોપથી કોપાયમાન થતાં એક અક્ષર બોલ્યા સિવાય કાન ઉપર ધંતુરાના પાનના આકારનો અલંકાર મુકી મ્હને ' ત્હમે ધૂર્ત છો ' એવું જણાવે છે.

अद्यापि तत्कनककुण्डलघृष्टगण्ड ।
  मास्यं स्मरामि विपरीतरताभियोगे ॥
आन्दोलन श्रमजलस्फुठसान्द्राबिन्दु-।
  मुक्ताफलप्रकरविच्छुरितं प्रियायाः ॥ १२ ॥

12

But then comes back thy mournful face, bedecked
  With ruby pendants on each perfect side,
Whereon, in that last ill-starred hour-deject,
  Despondent, fearing Fate,-my fond eyes spied
What might seem rounded diamonds, but I know
'Twas tears which from their silken lids did flow.

—૧૨—

અદ્યાપિ તે કનક કુણ્ડલ ડોલતાં તે
શોભિત મુખ સ્મરૂં હું, સુરતાન્તકાળે-
હિંડોલને શ્રમ છૂટયાં પરિસ્વેદ બિન્દુ
શું મોતીએ વદન છાઈ રહ્યું પ્રિયાનું!

૧૨. હજીયે હું તે સોનાનાં કુન્ડલ ડોલાયમાન થઈ રહ્યાં છે એવું મ્હારી પ્રિયતમાનું મુખ સ્મરૂ છું. એ મુખારવિંદની શોભા પણ કોઇ વખત કેવી મનોહર થઈ જાય છે! કેલિ પછી આન્દોલનના થાકથી છુટતાં પરસેવાના બિન્દુથી છવાઇ રહેલું તેનું મુખ જાણે મોતીથીજ છવાઇ રહ્યું ન હોય એવું શોભે છે!

अद्याप्यशोकनवपल्लवरक्तहस्तां ।
मुक्ताफलप्रचयचुम्बितचूचुकाग्रम् ॥
अन्तःस्मितोच्छ्वसितपाण्डुरगण्डभित्तिं ।
तां वल्लभामलसहसगतिं स्मरामि ॥ १४ ॥

14

Goodly thou went then, moving like a Swan,
With henna-reddened fingers like pink sprays
On the Asoka bush The beauty wan
Of thy deep bosom took a gleaming grace
From the stringed pearls that hung within its vale
Down from thy crown, and temples pure and pale.

શશીકલા

—૧૪—

અદ્યાપિ લાલ કર કુંપળ શા અશોક,
મુક્તાફળે નથનીને ચુમી ચીબુકાગ્રે,
નિશ્વાસ શ્વાસ ગરમે પડી ફીક્કી મુદ્રા,
તે હું સ્મરૂં અલસ હંસગતિ સુમુગ્ધા

---

૧૪. હજીયે હું તે અશોકની કુણી કુણી કુંપળો જેવા લાલ રંગના હાથવાળી, જેની નાકની નથનીના મોતીઓએ જેની હડપચીના અગ્ર ભાગને ચુમ્યો છે અથવા તો નથના મોતી જેની હડપચીના અગ્રભાગે આવી રહેલા છે એવી, જેના શ્વાસોશ્વાસ ગરમ હોવાને લીધે પીળચટા થયેલા કપોલવાળી ત મદમાતી હંસગમની પ્રિયતમાનુ સ્મરણ કરૂંછુ.

अद्यापि तां कनकरेणु घनोरुदेशे ।
न्यस्तं स्मरामि नखरक्षतलक्ष्म तस्याः ॥
आकृष्टहेमरुचिराम्बरमुत्थिताया ।
लज्जावशात्करधृतं च ततो व्रजन्त्या ॥१५॥

15

Goodly were those twin smooth sides, clasped so often,
Scented and dyed with sandal, whose excess
Of loveliness the spangled folds did soften
The waving drapery of thy dainty dress
Which thou wouldst girdle by a golden band
And gather modestly with heedful hand.

—૧૫—

અદ્યાપિ હેમરજ સુક્તાજ ઉરૂદેશે
  આવ્યા સ્મરૂં હું નખના ક્ષત લાલ સ્હેજે;
જાતાં ગ્રહ્યું કનક અંબર છાયુ લાજે,
  સુખામ્બુજે, લલિત હસ્તથી છોડવે એ.

---

૧૫. હજીયે હું તે સુવર્ણ વર્ણવાળી જંઘાઓ ઉપર આવેલાં રતાશ પડતાં નખીયાં–નખથી થયેલા ઉઝરડા, તથા શયનથી ઉઠતી વખતે લાજને માટે તેણે વસ્ત્રમાં પોતાનુ મુખ છુપાવેલુ તે મ્હેં હાથથી વસ્ત્ર ઝાલી ઉઘાડેલું તે વખતે પોતાનું વસ્ત્ર તેણે તેના સુંદર હાથથી છોડાવી લીધેલું એ બધું સંભાર્યા કરૂં છું.

अद्यापि तां विधृतकज्जललोलनेत्रां ।
पृथ्वीप्रभूतकुसुमाकुलकेशपाशाम् ॥
सिन्दूरसंललितमौक्तिकदन्तकान्ति ।
मायद्धेमकटकां रहसिस्मरामि ॥ १६ ॥

16

Thou dost return to thought attired divinely,
Thy dark eyes lustred by the soorma dust,
Thy long black braided tresses fastened finely
With champaks,glad to grow there Oh, I must,
Even on my death-day, meditate thy lips
Tinctured with vermeil,and the gleam that slips

—૧૬—

અદ્યાપિ કાજળ ધરેલ વિલોલનેણી,
 સૃષ્ટિ તણાં સકળ પુષ્પથી મ્હેકી વેણી;
સિંદુર સંલલિત મોતી શી દંતકાન્તિ,
 સોના કડાં સુહવતી, નવ જાય ભૂલી.

---

૧૬ હજીયે હું તે મેસ ઘાલવાથી કાળાં થયેલાં ચંચળ નયનોવાળી, પૃથ્વીપર થતાં ઉત્તમમાં ઉત્તમ ફુલથી જેની વેણી મ્હેકી રહી છે એવી, જેના સેંથામાં સિંદુર પુર્યું છે એવી, જેના દાંતની શોભા મોતીના જેવી સુંદર છે એવી અને જેણે સુવર્ણનાં કડાં હાથે પહેર્યાં છે એવી પ્રાણેશ્વરીને વિસરી શકતો નથી.

अद्यापि तां गलित बन्धनकेशपाशां ।
स्रस्तस्रजं स्मितसुधामधुराधरोष्ठीम् ॥
पीनोन्नतस्तनुगोपरि चारुचुम्बन् ।
मुक्तावलीं रहसि लोलदृशां स्मरामि ॥ १७ ॥

17

At every Smile betwixt them, of that row
Of peerless pearls thy teeth, and bangles slender
On thy round arms, thy breath like airs which blow
From jasmine flowers the mouth which was so tender,
The eyes langusrous with love, the warm dusk breast
Where like thy happy pearls I took my rest

—૧૭—

અદ્યાપિ ઉડતી લટો ઢીલી વેણી થાતાં,
માલા તૂટી, અધર સ્મિત રૂડું છવાતાં;
ત્યારે ઉંચાં સ્તનયુગે ઝૂકી ઝૂકી ચુમ્બે,
મુક્તાવલી, લલિત લોલદૃશા સ્મરૂં તે.

---

૧૭ હજીયે હું તે વેણી ઢીલી થવાથી જેની લટો પવનથી ફરીફરી રહી છે એવી જેની મસ્તી કરતાં માલા તૂટી ગઇ છે એવી, હાસ્યપૂર્ણ અને અમૃતથી ભરેલા અધરોષ્ઠવાળી, જેના બેઉ ભરાઉ સ્તનોને મોતીની માળા ઝૂકી ઝુકીને ચુમી રહી છે એવી, ચચળ નયનવાળી હૃદય હારિણીનું સ્મરણ કરૂં છું.

अद्यापि तां धवलवेश्मनि रत्नदीप।
  मालामयूखपटलैर्दलितान्धकारे ॥
प्राप्तां मे रहसि सम्मुखदर्शनार्थं।
  लज्जावसाननयनामनुचिन्तयामि ॥ १८ ॥

18

For, in her white pavilion, where the pall
  Of purple midnight was by glow dispelled
Of countless flaming cressets–ranged on wall
  Like burning rubies–She, when Love impelled,
Would whisper "I am wearied, Sleep is best!"
But the dropped face, and hand–touch, told the rest.

—૧૮—

અદ્યાપિ તે ઝળહળી રહ્યું રત્ન દીપે,
મંદિર ત્હેનું થયું શુભ્ર ત્યજ્યે તિમિરે;
આવેલ સન્મુખ વળી મુજ દર્શનાર્થે
લાજે નમ્યાં નયનવાળી સ્મરૂં હજીયે.

---

૧૮ હજીયે હુ તે રત્નના દીવાથી ઝળહળી રહેલું અને જેના અંધકારનો નાશ થઇ ગયો છે એવા એ ઉજળા દૂધ જેવા ભવનમાં મ્હારા દર્શન માટે આવેલી લાજથી જેણે પોતાનાં નેણ નીચાં ઢાળ્યાં છે એવી હૃદય દેવીનું મનમાં ચિન્તન કરૂં છું. મેઘદૂતમાં દીવાને સ્થળે યક્ષો રત્નોનોજ ઉપયોગ કરે છે એ રમણીય રીતે વર્ણવેલું છે.

अद्यापि तां विरहवन्हिनिपीडिताङ्गी ।
तन्वीं कुरङ्गनयनां सुरतैकपात्रीम् ॥
नानाविचित्रकृतमण्डनमावहन्ती ।
त्वां राजहंसगमनां सुदतीं स्मरामि ॥ १९ ॥

19

Flower-bodied maid! by passion's flame burned up
Shy in thine utmost giving, with roe's eyes
Wistful and wild! thy beauty was a cup
Brimmed with delicious draughts in such sweet wise
Broidered and chased with bliss that speech is weak
One wonder of thy nectared self to speak

—૧૯—

અદ્યાપિ વિરહથી અંગ બધે ઝળેલ,
તન્વી, કુરંગનયના, રત દિવ્ય પાત્ર;
નાના પ્રકાર ભૂષણે વળી મંડિતા જે,
તે રાજહંસ ગતિવાળી સ્મરૂં હું હૈયે.

---

૧૯ હજીયે હુ તે વિરહના અગ્નિને લીધે સુકાયેલાં અંગવાળી, નાજુક દેહવાળી, હરિણીના જેવાં નયનવાળી, સૌન્દર્યથી પરિપૂર્ણ અને સર્વ કળામાં નિપુણ, નાના પ્રકારના અલંકાર ધારણ કરનારી અને ગજહંસના જેવી ગતિવાળી નવ યૌવનાનું સ્મરણ કરૂં છુ.

अद्यापि तां विरहवन्हिनिपीडिताङ्गीं ।
तन्वीं कुरङ्गनयनां सुरतैकपात्रीम् ॥
नानाविचित्रकृतमण्डनमाहवन्तीं ।
त्वां राजहंसगमनां सुदतीं स्मरामि ॥ १९ ॥

19

Flower-bodied maid! by passion's flame burned up
Shy in thine utmost giving, with roe's eyes
Wistful and wild! thy beauty was a cup
Brimmed with delicious draughts, in such sweet wise
Broidered and chased with bliss, that speech is weak
One wonder of thy nectared self to speak

—૧૯—

અદ્યાપિ વિરહથી અંગ બધે ઝળેલ,
તન્વી, કુરંગનયના, રત દિવ્ય પાત્ર;
નાના પ્રકાર ભૂષણે વળી મંડિતા જે,
તે રાજહંસ ગતિવાળી સ્મરૂં હું હૈયે,

---

૧૯ હજીયે હુ તે વિરહના અગ્નિને લીધે સુકાયેલાં અંગવાળી, નાજુક દેહવાળી, હરિણીના જેવાં નયનવાળી, સૌન્દર્યથી પરિપૂર્ણ અને સર્વ કળામાં નિપુણ, નાના પ્રકારના અલંકાર ધારણ કરનારી અને રાજહંસના જેવી ગતિવાળી નવ યૌવનાનું સ્મરણ કરૂં છું.

अद्यापि तां विहसितां कुचभारनम्रां ।
मुक्ताकलाप धवलीकृतकण्ठदेशाम् ॥
तत्केलिमन्दरगिरौ कुसुमायुधस्य ।
कान्तां स्मरामि रुचिरोज्ज्वलपुष्पकेतुम् ॥२०॥

20

Yet I will die remembering recalling,
The glories of her, Sweet with swelling breast
Where the white strings of precious pearls were falling
What hour she paced into Loves Temple dressed
As Kama's Priestess with that flower which binds
The bow-string of the God of all men's minds.

અદ્યાપિ તે સ્મિતમુખી લચી ઉર ભારે,
મોતીની ઝાંઈથી સફેદ સુકણ્ઠ સોહે;
ને કેલિ મન્દરગિરિ સ્મરરાજ કેરી,
કાન્તા સ્મરૂં હું રતિસ્પર્ધિત એ રૂડેરી.

---

૨૦ હજીયે હું તે હસતા ચ્હેરાવાળી, સ્તનોના ભારથી લચકાતી, જેણે પહેરેલી મોતીની માળાઓની ઝાંઇથી બધોયે કણ્ઠ પ્રદેશ ઝળહળી રહ્યો છે એવી, કામદેવના વિહારરૂપ મંદર પર્વતના જેવી અને જેની રતિદેવી પણ સ્પર્ધા કરે છે એવી કાન્તાનું સ્મરણ કરૂં છું.

अद्यापि चाटु शतमुल्ललितोचितार्थं ।
तस्याः स्मरामि सुरतक्लमविह्वलायाः ॥
अव्यक्तनिःस्वनितकीरसुकथ्यमान– ।
सङ्कीर्णवर्णरुचीरं वचनं प्रियायाः ॥ २१ ॥

21

Ah, too, her gentle talk! melodious most
When love's soft tremors sank it to a tone
Of low caressing murmurs, laughters lost
In little wistful sighs words used alone
For my most blessed ears, when secret speech
Melted to babble, understood of each.

—૨૧—

અદ્યાપિ યાદ્દ સુલલિત શતાર્થ વાકયે,
બોલી સ્મરૂં હું રત ખેદથી વિહ્વલા તે;
અવ્યક્ત તેમ મધુરાં થડકાયલાં શાં,
સંકીર્ણ વર્ણ રૂચીરાં વચનો પ્રિયાનાં !

---

૨૧ હજીયે હું કેલિ શ્રમથી પીડિત હોઇને તે મ્હારી પ્રિયતમાએ કહેલાં વક્રોક્તિયુક્ત મનને હરી લે એવાં, મધુર અને લથડાતાં, તત્તત્તત્પપ્પપ્પ્ થતાં, મળતા વર્ણવાળાં, અહુજ સુંદર, શતાવધિ વચનામૃતો વિસરી શક્તો નથી.

अद्यापि तां सुरतचूर्णिममीलिताक्षीं ।
स्रस्ताङ्गयष्टिगलितासुपकेशभाराम् ॥
शृंगारवारिरुह्काननराजहंसीं ।
जन्मान्तरेऽपि निधनेप्यनुचिन्तयामि ॥२२॥

22

Yes, glad or sad! alike must I recall
Living or dying, the soft openings
Of those tired eyes whereon the lids would fall
Like velvet curtains loosed from golden strings,
And how the black locks o'er her sweet throat ran
The ruffled feathers of my sleeping swan.

અદ્યાપિ ઘેરી સુરતે અદબીડી આંખે,
વસ્ત્રો સર્વે છૂટતી વેણી વડે સુહાયે;
શૃંગાર પદ્મદલ ખેલતી રાજહંસી,
જન્માતરેય, મરણેય, ન જાય ભૂલી.

---

૨૨ હજીયે તે સુરત સમયે નિદ્રાથી ઘેરાયલાં અને લાજથી અદઉઘડયાં અદબીડાયેલાં નયનવાળી, જેનાં વસ્ત્ર આડાંઅવળાં થઇ ગયાં છે એવી, જેની વેણી છુટી ગઈ છે એવી તેમજ શૃંગાર રૂપ જલમાં હોનારાં કમલોના વનમાં વિહરનારી રાજહંસી જેવી મ્હારી હૃદયેશ્વરીને મરણે કે બીજે જન્મેય હું ભૂલી શકીશ નહિ.

अद्यापि तां प्रणयिनीं मृगशावकाक्षीं ।
पीयूषपूर्णकुचकुम्भयुगं वहन्तीम् ॥
पश्याम्यहं यदि पुनर्दिवसावसाने ।
स्वर्गापवर्गनरराजसुखं त्यजामि ॥ २३ ॥

23

Ah! in those days when I might so, at rest
Gaze in the eyes like roe's eyes, drink my fill
Of her mouth's honey, from her jasmine breast
In hale its delicate fragrance, what they will
The gods could do! I asked none of their bliss
Nor any heavenly feasting more than this.

—૨૩—

અદ્યાપિ તે પ્રણયિની ચલ ચક્ષુવાળી,
પીયુષપૂર્ણ કુચ કુમ્ભ યુગે સુહાતી;
સંધ્યા સમે ફરી કદી પ્રિય એ નિહાળુ,
તો સ્વર્ગ મૃત્યુ સહુલોક સુખે ત્યજુ હું.

---

૨૩ હજીયે હું તે અમૃતથી ભરપુર સોનાના બે કળશ જેવાં સ્તનોવાળી, પ્રેમમાં ચકચૂર, હૃદય હરણ કરનારી, મૃગનાં બચ્ચાંના જેવા ચંચલ નયનવાળી, મ્હારી પ્રાણવલ્લભાને સાંજને સમે જોઇ શકું તો સ્વર્ગ મૃત્યુ અને પાતાળ વિગેરે ચૌદે લોકનું સમગ્ર સુખ મ્હને મળતું હોય તો તેનીયે પરવા કર્યા સિવાય ત્યજી દઉં અને એને મળું.

अद्यापि तां क्षितितले वरकामिनीनां ।
सर्वाङ्गसुन्दरतया प्रथमैकरेखाम् ॥
श्रृंगारनाटकरसोत्तमरत्नपात्रीं ।
तस्याः स्मरामि कुसुमायुधचित्तखिन्नाम् ॥२४॥

24

Ah to the great heart struck by Kama's bow,
Beloved ! who was like thee in the throng
Of those fair damsels dancing with brave show
Within the palace-walls ? when thou, with song
And subtly-woven feet, led'st dance and strain ?
Rich cup of Dove that drinking could not drain !

—૨૪—

અદ્યાપિ તે ક્ષિતિ તલે રહી અગ્ર ભાગે,
સૌન્દર્યથી જગત જીતતી સુંદરીએ;
શૃંગાર નાટક રસોત્તમ પાત્ર રત્ન,
ત્હેને સ્મરૂં કરતી જે સ્મરચિત્ત ખિન્ન.

---

૨૪ હજીયે હુ તે ભૂતલમાં સુંદરમાં સુંદર સુંદરીઓના સૌંદર્યની પરીક્ષામાં પ્રથમપદે આવનારી, સૌંદર્યમાં સૌને જીતી જાય એવી, શૃંગાર નાટકમાં જોઈતાં રસ રૂપાદિ જે ઉત્તમ રત્ન તેની ખાણુ જેવી તેમજ મદનરાજ મહારાજના મનને મોહિત કરી, એ એને દુઃષ્પ્રાપ્ય હોવાથી ખિન્ન કરનારી મ્હારી સર્વાંગ સુંદર સુંદરીનું સ્મરણુ કરૂં છું.

अद्यापि तां किमिव वस्त्रमिवाङ्गलग्नां ।
प्रौढप्रतापमदनानलतप्तदेहाम् ॥
बालामनाथशरणामनुकम्पनीयां ।
प्राणाधिकां क्षणमहं नहि विस्मरामि ॥ २५ ॥

25

Nay, not for Death forego I this delight
Of musing on thee, who art life to me,
At that time when thou wentest, bold and bright
As if thy ganzy garments were for thee
Too gross as if to cool thy beauties soon
Thou hadst a mind-as with her Clouds the Moon

—૨૫—

અદ્યાપિ શોભિત અડચે પટકૂલ અંગે,
ચૌઢપ્રતાપી મદનાનલ તસ દેહે;
બાલા, અનાથવળી છે અનુકમ્પ પાત્ર,
પ્રાણાધિકા ન વિસરાય ક્ષણેક માત્ર.

---

૨૫ હજીયે હું તે યુવાનીની નિશાનીના પ્રતાપરૂપ અગ્નિ જેવા કામ અગ્નિથી તપેલા અંગવાળી, પરસેવાથી વસ્ત્ર અંગે ચોટી જવાથી જેના દેહની સુંદરતા વધી ગઈ છે એવી, યૌવનમાં પ્રવેશ કરતી, અનાથ, દયા કરવા લાયક (કારણ કે મ્હારી પાછળ એને એવીજ અવસ્થા પ્રાપ્ત થશે) અને મ્હારા પ્રાણથીયે અધિક પ્રિયાને ક્ષણપણ વિસરી શકતો નથી.

अद्यापि तां प्रथमनोहरसुन्दरीणां ।
स्नेहैकपात्रघटितां रचनाशतांशिम् ॥
हंन्तो जनामसवियोगहुताशनं मां ।
सोढुं न शक्यत इति प्रतिचिन्तयामि ॥ २६ ॥

26

To bare thy silver virgin splendours, Queen
Of all dear women and desirable !
Framed to hold love as water in a well !
Fairer than all the fairest ever seen !
Great Brahma ! Death is drear, but to be parted
From her makes death for me, So heavy hearted

—૨૯—

અદ્યાપિ તે પરમ સુંદર સુંદરીની,
શય્યા વિષે ભ્રમરરાજી રહેલ ગુંજી;
જે સ્નેહ સર્વ સુજના તણું એક પાત્ર,
એના બળું વિરહથી સ્મરૂં એજ માત્ર.

---

૨૯ હજીયે હું તે બહુજ સૌંદર્યવતી સુંદરી કે જેની ફુલો વિનાની સાદી શય્યામાંયે તેના પસિનાના અજબ મઘમઘાટથી ભમરાઓનાં ટોળેટોળાં ગુંજારવ કરી રહ્યાં છે અને જે મ્હારા અનન્ય સ્નેહનું અદ્વિતીય પાત્ર છે તેને જો કે હું તેનાજ વિરહથી બળું બળું થઇ રહ્યો છું તોપણ ન વિસરી શકવાથી તેનું ચિંતન ર્ક્યા કરૂં છું.

अद्यापि तां विस्मयकरं त्रिदशान्विहाय ।
बुद्धिर्बलाच्चलति मे किमहं करोमि ॥
जानन्नपि प्रतिमुहूर्तमिहान्तकाले ।
ससत्क्षवल्लभतरेति ममेति धीरा ॥ २७ ॥

27

And even now when any dawn may bring
Such as shall slay me to the prison gate
Upon those days divine still pondering
I do forget the Gods, the King, my fate
Oh thou Delight ! that wast the world to me
World Heaven and all, I find only in thee !

અદ્યાપિ વિસ્મય વધુ પ્રભુને ત્યજીને,
બુદ્ધિ થતી બલ કરી ચલ શું કરેરે !
જાણી હૃદે, પ્રતિક્ષણે વળી અંતકાળે,
છોડી પ્રભુ ઉર અસાધ્ય પ્રતિ ધસે છે.

---

૨૭ હજીયે અતિશય નવાઇ જેવી તો એ વાત છે કે પ્રભુને ત્યજીને મ્હારી બુદ્ધિ ચંચલ થઈને આ સુંદરીની પ્રાપ્તિ રૂપી અસાધ્ય (કારણ કે હવે એ મળી શકવાનો સંભવ નથી) કામમાં લાગી છે ! અને એ જાણવા છતાંયે શુ સાર્થક થાય એમ છે ? સહજ સ્વભાવથીજ મ્હારી બુદ્ધિ પ્રભુથી દૂરને દૂર ભાગીને અંતકાળ પાસે આવે છે છતાયે એ દુર્લભ દયિતાની પાછળ દોડયા કરે છે !

अद्यापि तां गमनमुत्तरित त्वदीयं ।
श्रुत्वैव भीरुहरिणीमिव चञ्चलाक्षीम् ॥
वाचं स्खलद्विगलदश्रुजलाकुलाक्षीं ।
संचिन्तयामि गुरुशोकविनम्रवक्त्राम् ॥२८॥

28

In thee—in thee—who com'st, so fond and eager
With startled roe-deer's eyes, abrim with tears
Hearing the tidings of our love's beleaguer
Nothing less lovly in thy tender fears
Than when all days went well, and love did seem
A bliss unchanging, an unbroken dream

—૨૮—

અદ્યાપિયે સુણી જવાનીજ વાત કર્ણે,
    જે ચંચલાક્ષી બ્હીતી ભીરૂ હરિણી પેઠે;
જેનાં સ્ખલે વચન, નેનજ અશ્રુ સારે.
    શોકે વિનમ્ર મુખ થાય હ્રદે સ્મરૂં તે.

---

૨૮ હજીયે હું તે મ્હારી જવાની વાત કાને સાંભળતાંજ ભીરૂ હરિણીની પેઠે બ્હીતી, સ્ખલિત થતાં લથડાતાં વચનવાળી, આંસુ સારતી અને શોકે ઢળી પડેલા મુખ ચન્દ્રવાળી ચન્દ્રાનનાનું હૃદયમાં સ્મરણ કર્યા કરૂં છું.

अद्यापि तां सुनिपुणां यतता मयापि ।
दृष्टं न यत्सदृशतो वचनं कदाचित् ॥
सौन्दर्यनिर्जितरतिद्विजराजकान्ति ।
कान्तामिहातिविमलत्यमहागुणेन ॥ २९ ॥

29

Thou wert my Worship, thou my Shrine, my home
My faith, dear lady of the magic mouth !
Never elsewhere, wherever my foot had come
Viewed I so noble Presence-north or south
As thine, which was all mine, and never shall
See moon-like beauty so majestical

—૨૯—

અદ્યાપિ યે વચનમાં સુનિપૂણ એવી,
હું ભૂલતો નથી બીજી કદી મ્હેં નિહાળી;
સૌંન્દર્યથી જીતી રતિ ત્યમ ચન્દ્ર કાન્તિ,
કાન્તા ન એ ભુલુ હું વિમલ ગુણવંતી.

---

૨૯ હજીયે મ્હેં એના જેવી બોલવામાં બહુજ ચતુર અને બુદ્ધિશાળી બીજી કોઈનેયે જોઇ નથી ! એના સૌંદર્યનાં તે શાં વર્ણન કરૂં ! મદનરાજ મહારાજથી માનીતી રતિરાણી તથા સૃષ્ટિમાં સુંદર ગણાઇ ચુકેલી ચન્દ્ર દેવની કાન્તિનેયે એણે સૌન્દર્યમાં જીતી લીધેલ છે. એ મહાગુણવાન મન હરણીને હું ભૂલી શકતો નથી.

अद्यापि तां क्षणवियोगविषोपमेयां ।
सङ्गे पुनर्बहुतराममृताभिषेकाम् ।
तां जीवधारणकरीं मदनातपत्रीं ।
उद्धर्तकेशनिवहां सुदतीं स्मरामि ॥ ३० ॥

30

Tears ! Sparkling jewels of sweet grief ! I keep
Their memory as a merchant hoards his wealth
We twain, who could not eat, nor drink, nor sleep
Apart whose hearts were tied-albeit by stealth
By th', heart-strings, how could such be torn away ?
Brahm, Shiv, Vishnu, what to me were they ?

—૩૦—

અદ્યાપિ તે ક્ષણ વિયોગ વિષે વિષારી,
સંગે ફરી મધુર અમૃત સિઞ્ચનારી;
મ્હારા બીજા જીવન શી, સ્મર તાપ છત્રી,
ભારે કલાપ વતી, સુદતી જાય ભૂલી ?

---

૩૦ હજીયે હું તે જરા જેટલા વિયોગમાં ઝેર જેવ કારણકે એનો વિયોગજ મ્હને દેહવિલય કરાવવા જેટલો ઝેરી છે, અને મિલન સમયે મધુર અમૃતનું સિંચન કરનારી, 'મ્હારા બીજા જીવન સરખી' ત્રિભુવન વિજયી કામદેવના પ્રખર તાપથી બચવાને છત્રિની ગરજ સારનારી લાંબા અને ભારે કેશવાળી બહુજ મનહર દંતપંક્તિવાળી પ્રિયતમાને કેમ ભૂલી શકું ? એ ભૂલી ભૂલાતીજ નથી.

अपापि तां स्वभवनान्मयि नीयमाने ।
दुर्वारभीषणकरैर्यमदृतकल्पैः ॥
किं किं तया चहुविधं न कृतं मदर्थे।
चक्षुर्न वार्यत इति व्यथते मनो मे ॥ ३१ ॥

31

Moreover, every pitying thing she said,
And all her fond compassion—when those men
Fiercer than Yama's slaves, King of the Dead,
Haled me beyond the palace—neither then
Could any thanking fitly pay, though how
They bring me this full heart and bursting brow

—૩૧—

અદ્યાપિ તે ભવનથી મુજને લીધો તે,
એ રાજદૂત યમદૂત પ્રચંડ હસ્તે;
શું શું કર્યા ન મુજ કાજ ઉપાય એણે,
વાર્યાં નહિ નયન ઉર થતી વ્યથા એ!

---

૩૧ હજીયે તે મહાલયમાંથી જ્યારે યમદૂત જેવા રાજદૂતોએ તેમના ન નિવારી શકાય એવા જડ હાથોથી મ્હને બંદીવાન કરી લીધો ત્યારે અરેરે! મ્હારે માટે તેણે શું શું ઉપાય ન કર્યાં! એનાથી બનતું બધુંયે એ કરી ચૂકી: છેલ્લે સુધી મ્હારા તરફથી તેણે નજરેય ન હઠાવી! એ બધાનું સ્મરણ કરતાં હૃદયમાં મહાવ્યથા થાય છે!

अद्यापि मे निशिदिवा हृदयं दुनोति ।
पूर्णेन्दुसुन्दरमुखं मम वल्लभायाः ॥
लावण्यनिर्जितसुधाशयचन्द्रकान्ति ।
भूयः पुनः प्रतिमुहुर्न विलोक्यते यत् ॥ ३२ ॥

32

For, day and night, her grace makes grief transcended
Since never once again can I behold
The countenance so kind, shining more splendid
Than moon at full, the charms which did enfold
All whatsoever Kama, Lord of Love
Hath in his armoury of spells above

—૩૨—

અદ્યાપિ રાત્રિ દિવસે હૃદયે હું આણું,
પૂર્ણેન્દુ શું સુખ રૂડુ મમ વહાલાનું;
લાવણ્ય અમૃત વિષે જીતી ચન્દ્રકાન્તિ,
જોઉં ફરી ક્ષણુ ક્ષણે નવ થાય શાન્તિ.

---

૩૨ હજીયે તે મ્હારી પ્રિયતમા કે જેણે સૌંદર્ય અને અમૃતવર્ષણુમાં ચન્દ્રમાની કાન્તિને પણ હરાવી દીધી છે તેનું સંપૂર્ણ કળા સહીત દીપી રહેલા પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવું રમણિય મુખ કમળ વારેવારે ફરીફરીને મ્હારા હૃદય મંદિરમાં વાસો કરીને રહેલું હોવાથી જોયા કરૂં છું અને પૂર્ણિમાના ચન્દ્ર સાથે સરખાવ્યા કરૂં છું છતાં મ્હને રજેય શાન્તિ થતી નથી.

अद्यापि तामवहितां मनसो चलेन ।
सञ्चिन्तयामि युवतीं मम जीविताशाम् ॥
नान्योपभुक्तनवयौवनभारहारां ।
जन्मान्तरेऽपि मम सैव गतिस्तथा स्यात् ॥३३॥

33

And thus it is Death's advent shall not alter
My steadfast musing on the good days lost
My self I will forget but will not falter
Thinking on her whose lovely love hath cost
My life, yet is its hope and stay, and pleasure,
And, bring gone tests still mine only treasure

અદ્યાપિયે હૃદય ચિન્તું હું પ્રાણ પ્યારી,
આશા જીવિત તણી યુવતિ પદ્મલાક્ષી;
ને જે અભૂક્ત નવયૌવન ભાર વાળી,
તે સ્નેહમાં ગતિ ભવેભવ થાવ મ્હારી !

૩૩ હજીયે હું એ અણસુંઘ્યા ફૂલ જેવી કોઈથીયે ન ભોગવાયેલી, નવીન યૌવનના ભારથી લચી રહેલી, મ્હારૂં જીવન એક એના ઉપરજ અવલંબેલુ હોવાથી તેની એક અને અનન્ય આશારૂપ, કમળના જેવાં રમણિય નયનવાળી, મ્હારી પ્રિયતમા, હું ત્હેનાથી દૂર હોવાથી એક માત્ર ચિન્તન–ધ્યાન દ્વારાજ પ્રાપ્ત થાય એમ હોવાથી હૃદયમાંજ એનું ચિન્તન કરૂં છું અને અંતકાળ સમીપ આવ્યો છે તો પ્રાર્થું છું કે 'હે પ્રભુ ! એના સ્નેહમાંજ મ્હારી ભવોભવ ગતિ થજો ! જન્મો જન્મ મ્હને એજ પ્રિયતમા પ્રાપ્ત થજો.'

अद्यापि तद्वदनपङ्कजगन्धलुब्ध ।
  भ्राम्यद्द्विरेफचयचुम्बितगण्डदेशाम् ॥
केशाव धूतकरपल्लवकङ्कणानां ।
  क्वाणो विमूर्छति मनः सुतरां मदीयम् ॥३४॥

34

They cannot force me cease to see, Sweet Lady !
  Though my tears blind me, that delicious force
Which wild bees, wandering in jungles shady
  Might deem '*Kadamba*' take for honey-place,
They cannot make me cease to hear the jangle,
Though this be torment, of thy jewelled bangle.

અદ્યાપિ તે વદન પંકજ ગંધ લુબ્ધ,
ઉડયાં દ્વિરેફ ફૂલ ચુમ્બિત ગંડ દેશે;
હસ્તે કરે લટ ઉડી ઠીક તે થયેલા
મૂર્છા દીએ હૃદયને ધ્વનિ કંકણોના.

---

૩૪ હજીયે તેનું વદનકમળ જે કમળના જેવું રમણિય હોવા ઉપરાંત તેથી વધુ સુગંધ ને પરાગયુક્ત હોવાથી તેની વાસના લોભી ભમરાઓનાં ટોળે ટોળાંને ઉડાડતાં અને તેના અતિ સુંદર કપોલ પ્રદેશપર અનિલ લહરે ફરફરતી વાળની લટ ઠીક કરતાં થયેલા કંકણોના સુમધુર ધ્વની હૃદયને આનંદથી મૂર્છિત કરે છે.

अद्यापि तद्वदनपङ्कजगन्धलुब्ध ।
भ्राम्यद्विरेफचयचुम्बितगण्डदेशाम् ॥
केशाच धूतकरपल्लवकङ्कणानां ।
क्वाणो विमूर्च्छति मनः सुतरां मदीयम् ॥३४॥

34

They cannot force me cease to see, Sweet Lady !
Though my tears blind me, that delicious force
Which wild bees, wandering in jungles shady
Might deem '*Kadamba*' take for honey-place;
They cannot make me cease to hear the jangle,
Though this be torment, of thy jewelled bangle.

અદ્યાપિ મ્હેં મધુમદે બહુ પામી મોહ,
કીધા નખક્ષત રૂડા સ્તનમણ્ડળેજ;
જાગી સફાળી, પુલકિતજ રોમ થાતાં,
ને રક્ષતી નીરખતી સ્મરૂં તેજ હાવાં.

---

૩૫ હજીયે હું, મ્હેં મધુપાનના મોહમાંને મોહમાં એના વિશાળ સ્તનમણ્ડળે નખ ક્ષત કરવા માંડયા ત્યારે તે રોમાવલિ પાંગરતાંજ સફાળી જાગી, નિદ્રા ત્યાગીને જોતી તથા કુશળ યોદ્ધાની પેઠે પોતાની જાતને રક્ષતી એવી મ્હારી પ્રાણેશ્વરીને સ્મર્યા કરૂં છું.

अद्यापि तां नखपदं स्तनमण्डले न ।
दत्तं मयाऽस्य मधुपानविमोहितेन ॥
उद्भिन्नरोमपुलकैर्बहुभिः समन्ता- ।
ज्जागर्ति रक्षति विलोकयतिस्मरामि ॥३५॥

35

Oh me ! I was the Bee who sucked his fill
From fragrant chalice of that gold-leaved flower,
Breast deep Know I not well how it did thrill
Beneath mine eager clasping, in that hour
When love waxed well nigh cruel in quick kisses
And passion welcomed hurts that mixed with blisses.

—૩૫—

અદ્યાપિ મ્હેં મધુમદે બહુ પામી મોહ,
　　કીધા નખક્ષત રૂડા સ્તનમણ્ડળેજ;
જાગી સફાળી, પુલકિતજ રોમ થાતાં,
　　ને રક્ષતી નીરખતી સ્મરૂં તેજ હાવાં.

---

૩૫ હજીયે હું, મ્હેં મધુપાનના મોહમાને મોહમાં એના વિશાળ સ્તનમણ્ડળે નખ ક્ષત કરવા માંડ્યા ત્યારે તે રોમાવલિ પાંગરતાંજ સફાળી જાગી, નિદ્રા ત્યાગીને જોતી તથા કુશળ યોદ્ધાની પેઠે પોતાની જાતને રક્ષતી એવી મ્હારી પ્રાણેશ્વરીને સ્મર્યા કરૂં છું.

अथापिरोपितमुखीं कृतगन्तुकामां ।
नोक्तं वचः प्रतिददाति यदैव वक्रम् ॥
चुम्बामि रोदिति भृशं पतितोऽस्मि पादे ।
दासस्तव प्रियतमे भजतां स्मरिष्ये ॥ ३६ ॥

36

Yea ! and we tasted midst that nectared drink
Touch of division which doth make Love meek
Of our dark hour of discontent I think
When nought to my hot wooing She would speak,
But with avested visage turned to fly
While, at her knees, I clapsed then, and did cry.

અદ્યાપિ રોષ ભરી એ મથતી જવાને,
બોલે મુગી ન, મુખ નીચુ કરી રૂવે એ;
મ્હેને હું ચુમ્બી, લૂછી આંસુ કહુ: 'ન રો તું
'ત્હારો હું દાસ ભજને પળ આ સ્મરીશું'

૩૬ હજીયે હુ તે રોષભર્યા વદનવાળી મ્હારી પાસેથી રીસની મારી જવાને મથતી બોલ્યા કર્યા સિવાય માથુ ઢાળી દઈને રોયા કરતી મ્હારી મનોરમાને ચુમ્બીને તેનાં આંસુ લૂછી નાખી પગે પડીને મ્હેં કહેલું કે: 'તું રો માં ! હું ત્હારોજ દાસ છું તો તું મ્હને ભજ. જો યાદ રાખ હોં ! આ વખત ભવિષ્યમાં આપણે સંભાર્યા કરીશું ને આવુ અવળુ પરિણામ આવશે તો રોયા કરીશું.' એ વિગેરે વિતેલા મનોરમ્ય પ્રસંગોનું જેમ ભક્ત પ્રભુની લીલાનું સ્મરણ કરે તેમ સ્મરણ અને ચિંતન કર્યા કરૂં છું.

अद्यापिरोपितमुखीं कृतगन्तुकामां ।
नोक्तं वचः प्रतिददाति यदैव वक्त्रम् ॥
चुम्बामि रोदिति भृशं पतिताऽस्मि पादे ।
दासस्तव प्रियतमे भजतां स्मरिष्ये ॥ ३६ ॥

36

Yea ! and we tasted midst that nectared drink
Touch of division which doth make Love meek
Of our dark hour of discontent I think
When nought to my hot wooing She would speak,
But with avested visage turned to fly
While at her knees, I clapsed then and did cry

અદ્યાપિ રોષ ભરી એ મથતી જવાને,
બોલે મુગી ન, મુખ નીચુ કરી રૂવે એ;
ત્હેને હું ચુમ્બી, લૂછી આંસુ કહું: 'ન રો તું!
'ત્હારો હું દાસ ભજને પળ આ સ્મરીશું'

---

૩૬ હજીયે હુ તે રોષભર્યા વદનવાળી મ્હારી પાસેથી રીસની મારી જવાને મથતી બોલ્યા કર્યા સિવાય માથુ ઢાળી દઈને રોયા કરતી મ્હારી મનોરમાને ચુમ્બીને તેનાં આંસુ લૂછી નાખી પગે પડીને મ્હેં કહેલું કે: 'તું રો માં ! હુ ત્હારોજ દાસ છું તો તું મ્હને ભજ. જો યાદ રાખ હોં ! આ વખત ભવિષ્યમાં આપણે સંભાર્યા કરીશું ને આડુ અવળુ પરિણામ આવશે તો રોયા કરીશું.' એ વિગેરે વિતેલા મનોરમ્ય પ્રસંગોનું જેમ ભક્ત પ્રભુની લીલાનું સ્મરણ કરે તેમ સ્મરણ અને ચિંતન કર્યા કરૂં છું.

अद्यापि धावति मनः किमहं करोमि ।
सार्धं सखीभिरिति वासगृहे सुकान्ते ॥
कान्ताङ्गसङ्गपरिहास्यविचित्रनृत्य-
क्रीडाभिराम इति यायात मदीयकालः ॥३७॥

37

'Pardon me! Love me! all my life is thine!
I am thy slave!' Ah! The loss to-day!
All all is gone! those moments so divine,
The gilded borders, the games, are passed away
The dances of the Nautch girls, and the beat
Of dancing-drums with all which was so sweet.

અદ્યાપિ મ્હારૂં મન દોડતું હું કરૂં શું ?
ઇચ્છું હૃદે જઇ હું વાસગૃહે વિરામુ,
કે પ્રિયસંગ, પરિહાસ વિલોલ નૃત્ય
તેમાં થઇજ રત ગાળું હું કાળ સર્વ.

---

૩૭ હજીયે, અરેરે ! મ્હારૂં ચચલ મન દોડાદોડ કરી રહ્યુ છે ! હું શું કરૂં ને શું ન કરૂ ! એમજ ઇચ્છા થાય છે કે ત્હેના શયનમદિરમાં જઈનેજ સહર્ષ વિશ્રામ કરૂ કે જેથી તેના અગસંગ, પરિહાસ, અનેકવિધનાં નાના પ્રકારનાં નૃત્ય તથા ક્રીડાકૌશલના નિરીક્ષણ ને આમોદ પ્રમોદમાંજ મ્હારો સમય વ્યતીત થઇ જાય.

अद्यापि तां न खलु वेद्मि किमीशपत्नी ।
शापाद्गतासुरपतेरथ कृष्णलक्ष्मीः ॥
धात्रैव किन्तु जगतः परिमोहनाय ।
सा निर्मिता युवतिरत्नदिदृक्षया च ॥३८॥

38

Too sweat to last ! Was it enchantment then ?
Shiva's own Consort ? Indra's Urvashi ?
Or Krishna's Lakshmi ? deigned to dwell with men
A little space and for a space to be
Of all Three worlds the Pearl, and Star, and Story,
That He Who made her might put forth His glory.

અદ્યાપિ તે ભુવન સુંદર સુંદરીનો, ના હું સહિ શકું વિયોગ જરીય જૂઠો,
તો ભાઇ ! તે દુઃખનણી પરિશાન્તિ માટે, વિજ્ઞાપું કે મુજ વધીજ કરો ત્વરાથી !

અદ્યાપિ છે હૃદય શંકિત શું ઉમા એ,
લક્ષ્મી, શચી-અવતરી શું સુરેશ શાપે
કિંવા બધા જગતના પરિમોહનાર્થે
નારી રૂપે ઘડી હશે વિધિએ ઉષાને

---

૩૮ હજીયે મ્હારા દિલમાં એજ મ્હોટી શંકા રહી ગઇ છે કે એ તે કોણ હશે? ભોળા શંભુને ભમાવનાર ભવ્ય સૌંદર્યવતી પાર્વતી હશે કે દેવ માત્રનાં દિલ ડોલાવનાર સાગરસુતા મોહિની હશે? કે પછી ઇંદ્ર મહારાજના ભીષણ શાપથી અવતરેલી શચિદેવી હશે? અથવા સમસ્ત વિશ્વને મોહ પમાડવા માટે પ્રજાપતિએ સ્ત્રી રૂપે વેદોએ વર્ણેલી દિવ્ય ઉષાને અવતારી હશે? મ્હારી એ શંકાનો નિવેડો કોણ જાણે ક્યારે આવશે?

अद्यापि तां जगति वर्णयितुं न कश्चि ।
च्छक्नोत्यदृष्ट सदृशीं प्रतिविग्रहां मे ॥
दृष्टं तयोः सदृशयोः खलु येन रूपं ।
शक्तो भवेद्यदि स एव परो न चान्यः ॥३९॥

39

For surely, never mortal on this Earth
Beheld such excellance or pictured it
As of that beauty dusk which was from birth
Mine and untouched by any else. The wit
Of words falls short to tell her smallest wonder;
He knows who made the sky, and sun, and thunder.

અદ્યાપિ કોથી જગતે નવ વર્ણવાય,
કાંકે સમાન રૂપ ગુણ નહિ ભળાય,
અન્નેતણાં અવરમાં, નવ વર્ણવે તે
જો વર્ણવે કદીક, શક્રજ સંભવે તે.

૩૯ હજીયે તે મ્હારા ઉત્તમ પ્રતિબિમ્બરૂપ મ્હારી પ્રિયતમાનું વર્ણન કોઇથી થઇ શકે એમ નથી કેમકે તેના જેવું.રૂપ ગુણવાળું કોઇ દુનીયાભરમા શોધ્યુંયે જડે એમ નથી. આમ હોવા છતાંય જો કદાચ કોઇ વર્ણવે એવુ હોય તો તે એક માત્ર ઇન્દ્રજ, ત્હેના સિવાય બીજું કોઈ નહિજ.

अद्यापि तां नयनकज्जलमुज्ज्वलास्यं ।
विश्रान्तकर्णयुगलं परिहासहेतोः ॥
अत्युच्चवृत्तपृथुपीनपयोधराभ्यां ।
स्त्रीणां वपुर्यदि विनश्यति कोऽत्र दोषः ॥४०॥

40

Since, sometimes in her humour, she would flash
Like the swift lightning; and her angry tears
Would wash the *soorma* off from lid and lash
As 'twere June-rain, while in her rose-leaf ears
The rubies swung, and the great rounded breast
Broke the gold lace-strings of her broidered vest.

—૪૦—

અદ્યાપિ ના વિસરૂં કાન સુધી ગયેલ,
સાર્યેથી કાજળ સુહન્ત સુનેત્ર બેય,
ઉંચા પયોધરતણા ભરથી અતિશે
હોતાં કટિ કૃશ વિનાશ વિશેષ કૈં શે?

---

૪૦ હજીયે હું ત્હેનાં કાન સુધી ગયેલાં—ત્હેને વિંધનારાં (નેત્ર અણિઅણે શ્રવણ વિંધ્યાં સોય થઇ નિમીડીઆં—પ્રેમાનંદ) ઉત્તમ પ્રતિનું કાજળ જેમાં સાર્યું છે એવાં એ દીર્ઘ નયન વિસરી શકતો નથી. ખરે! અતિ ઉંચાં તેનાં પયોધરોના ભારથી તેની પાતળી શી કેડ વળી જાય અને તેનો વિનાશ થઈ જાય તો તેમાં કાંઇ નવાઇ નથી.

अद्यापि निर्मलशरच्छशिगौरकान्तं ।
चेतो मुनेरपि हरेत् किमु मादृशानाम् ॥
वक्त्रं सुधामयमहं यदि तत्प्रपद्ये ।
चुम्बन्पिबाम्यविरतं व्यथते न येन ॥४१॥

•

41

Yet, let me most recall her red lips smiling
Tinged with the soft flower like two autumn moons,
Her teeth to dazzle saints; her glance beguiling
Which beckoned meaningly to Love's hid boons
Oh lips! oh mouth! if once more I might press
Your perfumed softness Death would not distress.

અદ્યાપિ એ શરદના શશી શી સુગૌર,
દેખી મુનિમન ચળે તવ કોણ હુંય!
પામું સુધામય હું જો મુખ સુંદરીનું
લૂટું અવિરત અમી, ટપકે ન બિન્દુ.

૪૧ હજીયે એ શરદ ઋતુના પૂર્ણ પ્રકાશિત નિર્મળ ચંદ્રના જેવી ધવલ કાન્તિવાળી સુંદરીને જોઈને મોટા મોટા નરવર ને મુનિવરનાંયે મન ચલાયમાન થઈ જાય તો હું તો કોણ માત્ર! જો હું ત્હેનું અમૃતથી છલકાતુ વદન કમળ મેળવી શકું તો રજમાત્ર પણ અટકયા સિવાય તેના અમૃતની એવી તો લૂંટ ચલાવું કે એકે બિન્દુ ટપકી જવા જેવું યે બાકી ન રહે.

अद्यापि तां जगति सुन्दरिलक्षपूर्णे ।
अन्यान्यमुत्तमगुणाधिकसप्रसन्ने ॥
अन्याभिरप्युपमितुं न मया च शक्यं ।
रूपं तदीयमिति मे हृदये वितर्कः ॥४३॥

43

But now I die, with spirit discontented
Since none can know as I do how to praise
That rare Surpassing, finished form invented
To be the gem of Women, in all days
Chief Pearl of Virgins, and in all the lands
Queen-Maid of all the queenliest maiden-bands

અદ્યાપિ તે જગત સુંદર સુંદરીના
 અન્યાન્ય ઉત્તમ ગુણો કરતા વ્યથા હા!
તેનું બીજું ન જગતે ઉપમાન થાય,
 રૂપે, ઘડ્યું ન વીધિએય હશે જરાય!

---

૪૩ હજીયે તે ત્રિભુવનમાયે અતિવ સુંદર સુંદરીના બીજા અનેક ઉત્તમ ગુણો મ્હારા હૃદયને વ્યથા કરે છે! ત્હેના ઉપમાનને લાયક પ્રજાપતિએ કોઈનેયે સરજ્યું નથી એ વાત બીલકુલ શંકા વગરની છે

अद्यापि सा यदि पुनर्नलिनीवन

रोमाञ्चवीचि विलसद्विपुला

कादम्बकेशररुचिः क्षतवीक्षणं

गात्रक्लमं क्षपयति प्रियराज

આદ્યપિ તે ફરી મળે મુજ પ્રાણપ્યારી,
મ્હારી હરે હૃદય પીડ વિયોગ કેરી,
ત્હેના કદમ્બ ફુલ શે તન રોમરાજી
શી લ્હેરતી ! સગુણ એ પ્રિય રાજહંસી.

---

૪૪ હજીયે તે મ્હારી પ્રિયતમા મ્હને ફરી મળે તો મ્હારી સઘળી વિયોગની હૃદયવ્યથા હરી લે. અહાહા ! ત્હેના કદમ્બના પરાગ જેવા સૌગન્ધપૂર્ણ શરીરે રોમાવલિ શી સુંદર લ્હેરિયાં લે છે ! એ મ્હારી પ્રિય રાજહંસીની કેવી સગુણ અને સલુણ છે !

अद्यापि तां निजवपुःकृतवेदिमध्या- ।

मुत्तुङ्गसंभृतसुधास्तनकुम्भयुग्माम् ॥

नानाविचित्रकृतमण्डनमण्डिताङ्गीं ।

सुप्तोत्थितां निशिदिवा नहि विस्मरामि ॥४३॥

—૪૬—

અદ્યાપિ તે વપુ પ્રદેશ કરી સુવેદિ,
સ્થાપેલ અમૃત ભરી સ્તનકુંભ જોડી,
નાના પ્રકાર ભૂષણે તન તે સુહાય,
ઉંઘી ઉઠેલ દિનરેણ ન વિસરાય.

---

૪૬ હજીયે તે પોતાના ઉરરૂપ વેદિમાં ઉંચા અમૃતથી ભરેલા કુંભ જેવા પયોધરવાળી, નાના પ્રકારના અલંકારોથી દેદિપ્યમાન દેહવાળી, ઉંઘી ઉઠેલ તેથી આળસ ભર્યા અંગવાળી મનહરણી સુરત વિસરી વિસરાતી નથી.

अद्यापि तां कनककान्तिमदालसाङ्गीं ।
व्रीडोत्सुकां निपतितामिव चेष्टमानाम् ॥
अङ्गाङ्गसङ्गपरिचुम्बनमग्नमोहां ।
तां जीवनौषधिमिव प्रमदां स्मरामि ॥४७॥

47

Of night-dewed beauty she had cast the shade
Of silken scarf and jewelled gold, but tender
At parting—these and weariness she laid
Aside, my gentlest joy! and would surrender
The yielded mouth and neck, and once again
Give what could turn to Paradise Hell's pain.

—૪૯—

અધાપિ તે કનક કાન્તિ મદે ભરેલી,
લાજાળુ ચેષ્ટ કરતી મુખ નીચું રાખી,
અગાંગસંગ, વળી ચુમ્બન મોહ વાળી,
સંજીવિની હૃદયની નવ જાય ભૂલી !

---

૪૭ હજીયે તે સુવર્ણ વર્ણવાળી, મદથી ભરેલી, આળસયુક્ત અંગવાળી લાજથી ઉત્કંઠિત, માથુ નીચું નમાવી ચેષ્ટા કરનારી, અંગપ્રત્યંગના સંગની અભિલાષી, અષ્ટ પ્રકારના ચુમ્બનના મોહમાં મગ્ન એવી મ્હારા હૃદયની સંજીવિની બુટ્ટી જેવી અમૃત વર્ષિણી અંગનાને વિસરી શકતો નથી.

अद्यापि तत्सुरतकेलि निरस्तयुद्धं ।
बन्धोपबन्धपतनोत्थितशून्यहस्तम् ॥
दन्तौष्टपीडननखक्षतरक्तसिक्तं ।
तस्याः स्मरामि रतिबन्धुरनिष्ठुरत्वम् ॥ ४८ ॥

48

Infinite exstacy of nameless bliss !
Dear combat where to lose was victory,
Hands knit with hands, like flower stems twisted ! kiss
That would find close, but could not end till we
Hunt one another in the ache of Love !
Ah how in dying doth such memory move !

અદ્યાપિ તે સુરત યુદ્ધ વિષે પ્રવીણ,
બન્ધોપબન્ધ પતને થઈ શૂન્ય હસ્ત,
દન્તોષ્ટ પીડન, નખક્ષત યુક્ત અંગ,
તેનું સ્મરૂં સુરતમાં શુભ નિષ્ઠુરત્વ.

---

૪૮ હજીયે તે કેલિના સમરાંગણમાં નિપૂણ, બન્ધ ઉપબન્ધ અને પતન વિગેરેમાં શૂન્ય જેવાં હસ્ત કમલવાળી, દન્તાઘાત અને નખક્ષતથી થતા ચરચરાટ સહનારી અને સુરતમાં નિષ્ઠુરત્વ-સહન શીલતા રાખનારી વીરાંગનાનું સ્મરણ કરૂં છું.

अद्याप्यहं वरवधूसुभगावियोगं ।
शक्नोमि नान्यविधिना च कथं विसोढुम् ॥
तद्भ्रातरो मरणमेव हि दुःखशान्त्यै ।
विज्ञापयामि भवतस्त्वरितं लुनीहि ॥४९॥

49

But dying now is best, since she is reft
My peerless spouse, my spirits sole delight.
I do disdain in what of days are left
To live without her. If my death be dight,
Come quick, I bid ye, who most do this deed,
And be my heart from anguish forthwith freed.

અદ્યાપિ તે ભુવન સુંદર સુંદરીનો,
ના હું સહી શકું વિયોગ જરીય ભૂંડો,
તો ભાઈ! તે દુઃખતણી પરિશાન્તિ માટે,
વિજ્ઞાપું કે મુજ વધેજ કરો ત્વરારે!

---

૪૯ હજીયે હું તે ત્રિભુવનમાં અતિવ સુંદર સુંદરીનો દુઃસહ વિયોગ રજ માત્ર સહન કરી શકતો નથી તો હે ભાઈ! મ્હારા એ દુઃખના નિવારણ અને શાન્તિ માટે હું તમને વિનંતિ કરૂં છું કે મ્હારા વધમાં ત્હમે ત્વરા કરો! મ્હારો તરતજ શિરચ્છેદ કરો.

अद्यापि नोज्झति हरः किल कालकूटं ।
कूर्मो बिभर्ति धरणीं खलु पृष्ठभागे ।
अम्भोनिधिर्वहति दुःसहवाडवाग्नि- ।
मङ्गीकृतं सुकृतिनः परिपालयन्ति ॥५०॥

50

Fast Lover to the last, I die My faith
Is kept as true hearts use So shiva's neck
The wave-blue poison's mark for ever hath,
And ever doth the monstrous Tortoise-Back
Sustain the Earth and ever the strong Sea
Quenches the Nether Fires, as Death doth me.

—૫૦—

અદ્યાપિ ના ત્યજ્યું હરે વિષ કાલકૂટ,
કૂર્મે ત્યજી ન ધરિણી ધરી પૃષ્ઠભાગ,
અમ્બુધિએ હજી વહે ઉર વાડવાગ્નિ,
સુજ્ઞો ધરી હૃદય છોડી દીએ ન કોદી.

---

૫૦ (કથા ભાગ એમ કથે છે કે આટલું શ્રવણ કર્યા પછી મહારાજા વૈરિસિંહે પંડિતજીને પુછયું: 'હજીએ એને ત્યજી શક્તા નથી?' તેના ઉત્તરમાં કહે છે) હજીયે મહાદેવ શંકરે હળાહળ જે કાળકૂટ ઝેરગળે ધારણ કર્યું છે તે ત્યજ્યું નથી. મહાકૂર્મે પીઠપર ધારણ કરેલી પૃથિવીને ત્યજી નથી તેમ મહાસાગર હજીયે વાડવાગ્નિનું હૃદયે વહન કરી રહ્યો છે એથી પ્રતીત થાય છે કે મહાજનો જેનો અંગીકાર કરે છે તેને કદી છોડી દેતા નથી પણ પ્રાણાંતેય પાળ્યા કરે છે.

કોષ

અદ્યાપિ : હજી સુધી.
અનુકમ્પ : દયા.
અમ્બર : વસ્ત્ર.
અમ્બુધિ : સમુદ્ર.
અભુક્ત : ભોગવાયેલી નહિ એવી.
અલસ : રતિજનિત શૈથિલ્ય. :
અસાધ્ય : સિદ્ધ ન થાય એવું,
મળી ન શકે એવું
અસુ: શરિર.
અવિરત : વિરામ વગર.
આક્ષેપ : ટીકા.
ઉષા : પ્હરોડની દેવી. વેદે એના સૌંદર્યના મનોહર વર્ણન

કુંપળ : કુમળાં પાન.
કુરગનયના : હરિણીના જેવાં નયનવાળી.
કેલિમન્દર ગીરિ : રતિક્રીડાનો મંદર પર્વત.
ક્લમ વિહ્વલ : ખેદથી વિહ્વલ.
કૃશ : સુકાયેલી.
ગણ્ડ : કપોલ
ગલિત : છૂટી ગયેલી.
ગોરી : ગોરા વર્ણવાળી.
ઘૂર્ણ : પેરાયલા.
ચમ્પક : ચ પો.
ચલ: અસ્થિર.

દ્વિરેફવૃંદ : ભ્રમરોનાં ટોળાં.
દૃષ્ટિપાત : કટાક્ષ.
નતશીર : નીચુ માથુ.
નથની : નાકની વાળી.
નવયૌવના : ઉગતી જુવાનીવાળી સ્ત્રી.
નિષ્ઠુરત્વ : સહુનશીલતા.
નૃપતિ શેખર : રાજેન્દ્ર.
નૈપુણ્ય : પ્રવીણતા.
પટકૂળ : વસ્ત્ર.
પદ્મિની : પોયણી. પદ્મિની જાતની સ્ત્રી.
પઞ્ચાશિકા : પચ્ચાસ શ્લોકનું કાવ્ય.
પીયૂષ : અમૃત.
પીનસ્તન : ભરાઉ છાતી, ભારે સ્તન.
પૂર્ણેન્દુ : પુનમનો ચંદ્ર.
પૃષ્ઠ : પીઠ.
પ્રસ્વેદબિન્દુ : પરસેવાનાં ટીપાં.
બન્ધોપબન્ધ : કેશિના છોડ બાં-

મધુનેણી : મદિરાના જેવાં રાતાં નયનવાળી.
મુક્તાફળ : મોતી.
મુક્તાવળિ : મોતીની માળા.
મુખામ્બુજ : મુખકમળ.
મણ્ડન : ઘરેણાં.
મણ્ડિતા : અલંકાર યુક્ત.
મૃગનાભિ : કસ્તુરી.
યુગ : બે,
રમ્ભોષ્ઠી : સુંદર હોઠવાળી.
રતિખેદ : કામથી થયેલો ખેદ.
રતિ સ્પર્ધિત : કામદેવની પત્નિ રતિ પણ જેની સ્પર્ધા કરે છે એવી.
રેણ : રાત.
રોમરાજી : રોમાવલિ. શરીરપરનાં ઝીણાં રૂંવાટાં.
લોલદશા : વિલોલ દૃષ્ટિવાળી.

સિદ્ધ : નિપુણ.
સુદતી : સુંદર દાંતવાળી.
સુરત : રતિકેલિ.
સુરતાંતકાળ : કેલિના અંત સમયે
સુરતૈકપાત્ર : સુરતનું અદ્વિતીયપાત્ર.
સુરેશ : ઇન્દ્ર.
સલલિત : સુરેખ અને સુંદર,
સંકીર્ણ : ઘૂરતાં.
સ્મર : કામદેવ.
સ્મીતસુધા : મંદહાસ્યરૂપી અમૃત.
સ્ખલે : ખસી જાય, તૂટે, પડકાય.
હૃદદાન : આલિંગન.
ક્ષત : વ્રણ, ઘા.
ક્ષિતિતલે : પૃથ્વી પટે.

ગ્રાહકોના નિયમો

ઉદ્દેશ:—હિન્દની ભૂમિ એની એ છે, ધર્મ પણ એના એ છે. આકાશમાં સૂર્ય અને ચંદ્ર પણ એના એ છે, છતાં ય ભારતવર્ષમાં કળીકાળનો કહેર સર્વત્ર દેખાય છે. દિન પ્રતિદિન દેશની, જાતની, ધર્મની અધમ દશા થતી જાય છે. તેનું કારણ ચારે બાજુથી વિદ્વાનો અને સ્વદેશ પ્રેમીઓ શોધી રહ્યા છે. શોધતાં શોધતાં એક વાતની ખબર પડી કે દેશ તદ્દન અજ્ઞાન દશાની ઘોર નિદ્રામાં ઘોરી રહ્યો છે, અને એ અજ્ઞાનતાને લીધે આ દશા ઉપસ્થિત થઇ છે. માટે પ્રજાને જાગૃતિમાં લાવવાની ખાસ જરૂર છે. પ્રજા જાગૃતિમાં આવે અને તેને દુનિયામાં પોતાનું સ્થાન કયાં છે તેનું ભાન થાય, તેમજ શિક્ષીત અને સમયનાં જાણકાર બનાવે એવા સાહિત્યની ખાસ જરૂર છે. આ ઉદ્દેશ લક્ષમાં રાખી અમારા તરફથી એક ગ્રંથમાળાની યોજના કરી છે, ને તેમાં પ્રજાને ચારિત્રવાન, ધર્મિષ્ટ, સદાચારી, શૌર્યવાન, બાહોશ અને સંપૂર્ણ સ્વદેશાભિમાની બનાવે, તેમનામાં નવચેતન રેડે, સ્વદેશાભિમાનનો અખુટ ઝરો વહાવે એવાં, પુસ્તકો ગ્રંથમાળાના ગ્રાહકોની સેવામાં રજુ કરવામાં આવશે. પુસ્તકો જેમ બને તેમ સચિત્ર, દેખાવડાં, કલામય, સુશોભિત અને સસ્તાં બનાવવામાં પુરતું લક્ષ આપવામાં આવશે. આ યોજના સફળ થયે પુસ્તકોને જેમ બને તેમ વધારે સસ્તાં કરવા ઇચ્છા છે. પણ એનો સઘળો

આધાર ગ્રાહકોપર છે.

૧. એક રૂપીઓ પ્રવેશ ફી આપવાથી આ ગ્રન્થમાળાનાં જીંદગી સુધીના ગ્રાહક થઈ શકાય છે.

૨. ગ્રન્થમાળાનાં સર્વ પુસ્તકોપર ગ્રાહકોને પચીસ ટકા-રૂપીએ ચાર આના-કમીશન આપવામાં આવશે.

૩. ગ્રન્થમાળાના ગ્રાહકોને પુસ્તકો બહાર પડયેથી ટપાલદ્વારા ખબર આપવામાં આવશે.

૪ પુસ્તક મગાવ્યા પછી કોઇ પણ કારણ સિવાય વી પી. પાછુ ફેરવનારને ગ્રન્થમાળાની ગ્રાહકશ્રેણીમાંથી કમી કરવામાં આવશે પરતુ ચોગ્ય કારણ હશે તો થયેલું ટપાલ ખર્ચ વસુલ કરી ગ્રાહકશ્રેણીમાં ફરી દાખલ કરીશુ.

૫. ખાસ લાભ:—અમારે ત્યાં રાષ્ટ્રીય ' ધાર્મિક વાર્તાના અને ઐતિહાસિક નવલકથા નોવેલો આદિ અનેક જાતના પુસ્તકો વેચાય છે, તેમાથી કોઇ પણ પુસ્તક ખરીદનાર ગ્રન્થમાળાના ગ્રાહકને ૧૦ ટકાથી લઇને ૫૦ ટકા સુધી કમીશન આપીશુ વાર્તા અને નવલકથા વિગેરે પુસ્તકોપર પુરતા પ્રમાણમા કમિશન મળશે. અમારે ત્યા પુસ્તકો નહિ હોય તો અન્ય સ્થળેથી પુસ્તકો લાવીને પણ ગ્રન્થમાળાના ગ્રાહકને કમીશને પુસ્તકો પુરા પાડીશુ

આ ગ્રન્થમાળામાં દરેક પ્રકારના, પ્રજાને રૂચીકર થઇ પડે તેવાં વિવિધ પ્રકારના પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ કરતા રહીશુ ધર્મ અને તત્વજ્ઞાનના ચોગ અને ફિલસુફી ઉપરના પુસ્તકો પણ પ્રગટ કરવામાં આવશે.

અમારી અર્જ:—છેવટે ધનિકો પ્રત્યે અમારી નમ્ર વિનતિ છે કે આવા પુસ્તકો જેમ બને તેમ સસ્તે દરે ફેલાવી શકીયે તે માટે તેઓ પોતાનો ઉદાર હાથ જરૂર લબાવશે અને ગ્રંથમાળાના ગ્રાહકો પ્રત્યે પણ અમારી નમ્ર અરજ છે કે તેઓ પોતાનાં તરફથી એકક ગ્રાહક વધારી અમને મદદરૂપ બનશે.

ગ્રંથમાળા તરફથી પ્રગટ થયેલા પુસ્તકોની યાદી પાછળનાં પાનાઓપર આપી છે

આજેજ ગ્રાહક થવા થારે વિચાર કરો ને નીચેના સરનામે એક રૂપિઓ મોકલાવી ગ્રન્થમાળાના ગ્રાહક તરીકે નામ નોંધાવો.

પાયધુની ટ્રામ જંક્શન, મુંબઇ નં. ૩ } લી૦ સેવકો, વર્ધમાન એન્ડ સન્સ.

લાલાજીનું રાજકીય તત્વજ્ઞાન.

હિંદમાં લાલાજીના નામથી અપરિચિત એવો ભાગ્યેજ કોઈ નર હશે, પંજાબના એ નરકેસરીનું નામ ન જાણનાર હિંદી સ્ત્રી કે પુરૂષ હિંદીજ ન કહેવાય. એમની અમુલ્ય સેવાઓ, દેશોન્નતિ માટે ભગીરથ પ્રયત્ન, અવિચલ આત્મત્યાગ એ સર્વને લીધે હિન્દમાં એઓશ્રી અનેરૂં પદ ભોગવે છે, તેમાંયે આંતર રાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિનું જ્ઞાન, હિંદના રાજકરણનો ઉંડો અભ્યાસ એતો એમનાંજ કહેવડાવે. એ બાબતમાં એમની તુલના ભાગ્યેજ કોઇ બીજો કરી શકે. દેશ માટે પોતાની જાતનું એમણે બલિદાન દીધું એમ કહીએ તો ચાલે. તેમણે સ્વરાજ્ય અને સ્વતંત્રતા મેળવવા માટે તૈયાર કરેલું પુસ્તક.

લાલાજીનું રાજકીય તત્વજ્ઞાનઃ—લાલાજીના લેખો અને ભાષણોનો સુંદર સંગ્રહ. કીં, ૦-૧૨-૦ .પોસ્ટેજ ૦-૪-૦ વધુ. ગ્રાહકોએ ૦-૧૦-૦ની ટીકીટો મોકલવી.ઘેર બેઠાં પુસ્તક મળશે.

ઈટાલીએ સ્વાતંત્ર્ય કેમ મેળવ્યું ?

એ જાણવું હોય તો જરૂર વાંચો

ઇટલીનો રણયજ્ઞ

અથવા દેશ ભક્ત ગેરીબાલ્ડી, મેઝીની વિગેરેનુ જીવન વૃતાંત તથા તેમનાં અદ્ભૂત પરાક્રમો વાંચો. સૌથી સુંદર ચિત્રો સાથે ત્રણસો પાનાનું વાંચન. પાકું પુંઠું. સોનેરી ટાઇપ એન્ટીક કાગળો.

કિંમત રૂ. ૨-૮-૦